

KOMÁROMI JÁNOS

Dr. HEKLI JÓZSEF

Bevezetés

Komáromi János 23 éve halott. Az elmúlt két évtized Komáromi halála óta nagy-nagy változásokat hozott országunk életében. A második világháborút követő esztendőkből hosszú harcok után a Kommunista Párt vezette magyar dolgozók a szocializmus építésének útjára léptek, és ez a politikai változás természetesen éreztette hatását az irodalmi életben is. Az 1945-ös év nemcsak a háború végét, hanem Magyarországon s még egy pár országban az imperialista uralkodó rend felszámolását is jelzi. Kemény politikai harcot kellett vívni a kapitalista rend maradványai ellen, és azért, hogy az új élet csírái virágba szökkenhessenek. A magyar nép nagyszerű harcát a Kommunista Párt vezetésével sikeresen végigküzdötte, s az új élet alapköveinek letéteményesévé vált. A politikai célkitűzések, a szocializmus építése döntő ihletőjévé lettek az irodalomnak is. Az irodalom megújulásáért, az irodalom szocialista realista fejlődéséért, az irodalom kommunista pártosságáért ádáz harcot kellett folytatni a polgári esztétika, a burzsoa irodalmiság képviselőivel és támogatóival. A harc diadalmas megvívásában döntő szerepe volt a szocialista realizmus útján haladó szovjet irodalom példájának. A szovjet irodalom legjobb alkotásai segítséget nyújtottak az útkereső magyar irodalomnak, példát mutattak az új írói tehetségeknek, és útmutatást adtak a marxista szemléletű irodalom megteremtéséhez. Az irodalomkritika is nagy változásokon ment keresztül. Fokozatosan az új kritikai szemlélet, a marxista irodalomszemlélet lépett előtérbe, és az egyes alkotásokat a marxista esztétika szabályai alapján boncolgatták. A marxista esztétika elemző szempontjait nemcsak az újabb kori irodalmi művekre alkalmazták, hanem fokozatosan a régebbi korok irodalmi alkotásaira is kiterjesztették. A modern kor a leghaladottabb eszmékkel átitatott irodalomkritikai boncasztalán sorra veszi a történelmi idők írói termékeit, és a dialektikus világszemlélet, a marxista esztétika lámpájával igyekszik a művek mélyére világítani. Ez a folyamat lassan halad, hiszen az elmúlt századok bővelkedtek lírai, epikai és drámai alkotásokban, másrészt kevés még a dialektikus és történelmi materializmus világformáló eszméivel felvértezett irodalomkritikus, akik ezt a nagy és szép esztétikai munkát rövid időn belül elvégezhetnék.

Szinte nap mint nap jelennek meg újabb és újabb tanulmányok, amelyek mintegy újrateremtik előttünk a régi idők műveit, és újabb szépségeket, örökérvényű tanulságokat, emberi mélységeket csillantanak fel a marxista esztétika tükrében. Határozottan állást foglalnak a művek tartalmi és formai szépségei mellett, de nem kendőzik el a művek gyengéit, negatívumait sem, és bátran, őszintén értékelik az írók progresszív életpályáját, haladó életművét, vagy rámutatnak egyes írók osztálykorlátaira és műveikben megbúvó retrográd eszmékre.

Jelen tanulmányom egy kisebb állomás kíván lenni azon az úton, melyen a marxista kritika halad, és dolgozatommal egyrészt ezt a hosszú utat szeretném egy új kis megállóval színesíteni, másrészt egy új író, Komáromi Jánost szeretném a marxista esztétika fényében bemutatni.

Komáromi János emberi és írói képét próbálom megrajzolni minden jó tulajdonságával, erényével, hibáival és korlátaival együtt. Igyekszem hűen ábrázolni a kort, amelyben élt, és ráérezni arra, hogy milyen momentumok vitték ezt a nincstelen, szegénységből sarjadzott művészt a szélsőségek útjára.

Komáromi János élete és művészete nagy emberi tanulságokat és ugyanakkor nagy emberi figyelmeztetéseket is tartalmaz, s megpróbálom a követendő és az elítélendő eszmék képeit külön tükörbe vetíteni, hogy szembetűnő összehasonlítást tehessünk Komáromi művészetének mindkét oldaláról.

Komáromi János élete

Komáromi János 1890. december 22-én született Málcán. Málca és környéke rendkívül szegény vidék volt, az a monda járta a köztudatot, hogy itt az emberek kétszer ettek kenyeret egy évben: húsvétkor és karácsonykor. A hús számukra a távoli, elérhetetlen csoda fogalmával volt szinte egyenlő. A mostoha életkörülmények, a vérlázító szegénység ellensúlyozása volt talán az a körülmény, hogy a természet gazdag pompájával, fenséges szépségével vette körül ezeket a nyomorgó felvidéki embereket. A gazdag és a szegény ember sorsa között lévő engesztelhetetlen és kibékíthetetlen ellentétet példázza talán e tájnak sajátságos éles törést mutató domborzata is. Berényi László: „Komáromi János, az író” c. cikkében így ír: „Ennek a vidéknek természeti sajátosságait a végletek találkozása alakítja ki. Itt simul az Alföld végtelen síksága, a Kárpátok dombossá szelídülő lábához. Ellentétes végletek jellemzik itt az időjárást is: nyáron idáig ér az alföldi puszták forró lihegése, télen pedig itt tart pihenőt a nagy orosz tavak felől menekvő jeges zimankó. E szép vidéket a Laborc, Latorca, Ung, Ondava és a Tapoly szegélyezi és e kis folyócskák ölelkezéséből támad életre a vidék uralkodó vize, a Bodrog”. [1] A Bodrog-part sok bájos élménnyel színesítette a kis Komáromi életét. Az író a tájat őrizte meg legjobban a szívében. „Mert e táj elmondhatatlanul szép! Észak felől a Vihorlát-Gutin és a Beszkidék láncá szegi be a láthatárt, nyugati irányból odáig látszanak a kassai hegyek, délnyugat felől az újhelyi Sátor-hegyek

kúpjai merengenek a falum felé, messzi keletről a munkácsi hegyvonulat kéklik, délről viszont a Nagy Magyar Alföld szélcsedik keletről nyugatig”. [2] (Valamit magamról 174. old. Komáromi J. „Emlékeim” c. k.) Regényeinek a többségét szülőföldjének tájelemeiből díszletezi be. A szép és vonzó táj harmóniája nagyobb hatással van a gyerek Komáromira, mint a családi környezet. A szülők nem a legjobb egyetértésben élnek, bár az anya az áldozatvállalás, a szorgalom, a szeretet élő példaképe.

„Apja szegény fuvarosember volt, s két sovány lovával járta be a végtelen országutakat, komor szótlanúsággal, vagy néha-néha felcsattanó lázadozással harcolva a nehéz életet”. [3] (Pados Pál: Komáromi János 6. lap.) Az apa hirtelen, indulatos ember volt, aki nehezen bírta elviselni a szegénységet, s ha egy kis pénzhez jutott, azonnal a kocsmába ment legénykedni, de a nincstelenség, a sikertelenség azonnal letörte. Deák Gézané, Komáromi János pataki rajztanárának az özvegye is úgy emlékszik vissza Komáromi Józsefre, az író apjára, mint az italt rendkívül kedvelő fuvarosra. Édesanyjára — született Balogh Máriára — pedig, mint a jóságos, szerény és munkától agyongyötört asszonyra. „Édesanyja szelíd, szép, fehérarcú asszony csendes megadással viselte nehéz sorsát, egyedül gyermekeiben találva enyhítő vigasztalást”. [4] (Pados Pál: Komáromi J. 6. lap.) Az ellentétes vérmérsékletű szülők közül a mélyebb nyomot kétségkívül az anya hagyta Komáromi Jánosban. De mélyebbre is mehetünk a családi vonások elemzésében. Anyai ágon a nyugodt szegénység gyermeke, apai ágon a keserű, lázadó szegénység. A „szentéletű”, nagytekintélyű anyai nagyapja mellett, ott emésztí magát mélységes gondokban a titokzatos, baljóslatú rettentő vén kozák, az apai nagyapja. A harcosszellemű, lázadó apai családja csak halvány vonásokkal gazdagította Komáromi egyéniségét, annál feltűnőbb jegyei tapasztalhatók az anyai ágnak. A kis Komáromi gyakran látta házuknál apja két vőtársát, „a szörnyű erejű” Vajda Györgyöt és a „bölcs” gondolkodású Szopkó Mihályt.

„1895 január legelső napjaiban a körülbelül 20 km-re fekvő Legenyére költöztünk át, ahová szolgálatba szegődött el apám, miután ráunt a bizonytalan zsellérségre”. [5] (Valamit magamról 180. old. Komáromi János „Emlékeim” c. kötet.) Nagy, fergeteges hófúvásban költözött a család. Jánoska öccsével Jóskával két dunna közt bújt meg a szekéren, és a két csöppség csak néha-néha dugta ki a fejét a párnák közül, mikor a félelmetes Nagyerdőn haladtak keresztül. Mikor a karaván érkezett az Ondava partjára, az egyik szekér alatt beszakadt a folyó jege. Szerencsére nagyobb baj nem történt. Bodzásújlakon, Barancson és Velejtén át végre megérkeztek Legenyére. „Az a kis ház, amelyben Legény telepedtünk le, a falu közepe táján feküdt, szemközt a katolikus haranglábbal. Legénye az én tulajdonképpeni falum, mert idekötnek küszködő gyermekéveim, s itt jártam az elemi iskolának mind az öt osztályát”. [6] (Valamit magamról. 187. old. Komáromi János „Emlékeim” c. kötet.) A felcseperedő Komáromi természetrajongását új szintre emeli, a Ronyva patak. Legénye alatt folyik a Ronyva, és számtalan kedves emlék fűzi Komáromit a folyóhoz. Az édesanya féltő gond-

dal, rajongó szeretettel csüngött gyermekein, de legjobban Jánoskát szerette, aki már az elemiben is a legjobb tanulók közé tartozott, 1897 szeptemberében ment először iskolába a kis Jánoska. Az apja vezette oda Lipcsey Károlyhoz, az akkori tanítóhoz. Jánoska sok rosszat hallott az iskoláról, Jóska öcsikéje is azt mondogatta „... Melt az iskolában mindig velnek”, ezért csak hosszas unszolásra sikerült Jánoskát az iskolába elcipelni. Az első év végén Jánoska, aki kitűnő tanuló lett, egy forint jutalmat kapott. A második évben a beteg Lipcsey Károly helyett Kubáskó Malvin fiatal tanítónő oktatta Jánoskát. A harmadik, negyedik és ötödik osztályban már Sikolya Antal tanító úr keze alá került a kis Komáromi, s a felnőtt író is őt vallja első kiváló mesterének. 1901 januárjában Komáromiék ismét hóviharos, fagyos téli napot választottak a költözködésük időpontjául, ugyanis Legenyéről Csörgőre költöztek a falu végén álló kis házba. „Ott állt ez a ház elhagyottan, kísértetjáró hírben”. „Régi ház az országútnál” címen regényt is írtam róla”. [7] (Valamit magamról. 198. old. Komáromi János „Emlékeim” c. kötet.)

Természetesen továbbra is Legenyére járt iskolába, amely csak 3 kilométernyire volt Csörgőtől. A sokszínű színpompás tavaszban és őszben élményt fakasztó kirándulás volt az iskolabajárás, de a fagyos télen meg kellett szenvedni a mindennapos iskolalátogatásért. Kádár János nagytiszteletű úr és Sikolya Antal tanító úr az ötödik esztendő végefelé mind sűrűbben mondogatták: „be kéne vinni a gyereket Patakra...” Különösen az anya szorgalmazta, hogy Jánoska a pataki kollégiumba kerüljön, és elhatározta, hogy a szűkös szegénységből is előteremti a szükséges összeget.

Sárospatak gazdag történelmi múltra tekinthet vissza. A magyar kultúra és műveltség ősbölcsője ringott Sárospatakon, és a nagy történelmi sorsfordulókhoz nem egyszer kiváló hősöket adott a sárospataki Alma Mater. Hazafias szellem, nemzeti érzés, magyaros virtus uralkodott mindig az ódon falak között, s a kollégium professzorai az áldozatkész hazaszeretet élő mintaképei voltak. A sárospataki kollégium a gazdag szellemi hagyományok kincsháza, a szabadságharcos eszmék hű, méltó őrzője volt, s ugyanakkor szinte minden időben a legmélyebb ismereteket nyújtó intézmény egyike volt. Sárospatak történelmi levegőjű hely. Ott áll Rákóczi vára, amely az idők viharában kissé megkopott, de kibírva minden megpróbáltatást, ma is hirdeti a XVIII. század első évtizedének nagyszerű harcait, a kurucok példamutató áldozatvállalását a szeretett magyar hazáért. Nem messze van Széphalom, Kazinczy sírhelye, ahová Komáromi is ellátogatott, ezen a vidéken végezték ki Bezerédyt, s itt nyugszik Gertrudis királynő is. Sok-sok történelmi emlék fűződik Sárospatakhoz és környékéhez, s talán éppen ezek a helyek ösztönözték Komáromit a történelmi regényeinek a megírására. Sárospatak nagy embereket, mély gondolkodókat adott a hazának. A kollégium vén fái alatt tanult Kossuth Lajos, Szemere Bertalan és Tompa Mihály is, de szinte minden irodalmi jelesség megfordult Sárospatakon, hacsak rövid időre is, más nem, egy kurta látogatásra. A régi harcias, kardotrántó szellem talán legjobban Patakon őrződött meg.

Ebbe a kollégiumba került a kis Komáromi 1902-ben. A szegényes családi viskó, a portengerben fürdő eldugott falu után, óriási élmény volt Jánoska számára a sárospataki kollégium. A kis diák aggódó rémületével, naiv rácsodálkozásával döbbsent bele ebbe az új világba. Deák Géznak, Komáromi János szépírási- és rajztanárának a felesége, aki jelenleg is Sárospatakon lakik, így emlékszik az elsős mendurra: nagyfejű, de vékonytestű, borzas, szőkehajú kis parasztgyerek volt. Komáromi maga is gyakran és szívesen emlékszik a pataki évekre. A későbbi regényeiben is az ifjú mendur aspektusán keresztül valószínűtlen arányokban megnagyított professzorokat és tógátusokat ábrázol. De nemcsak a tanáraitra tekint fel féltő tisztelettel, hanem nagyobb diáktársait is kellően megcsodálja. „Mi, a földből alig kiütőkzö mendurok, szájlesve néztünk fel a méteresszárú pipából pöfékelő teológus, meg jogász urakra. [8] (Nyomtatásban meg nem jelent naplójából. A továbbiakban, ha a naplójából idézek a magyarázat elhagyásával, csak úgy jelzem, hogy naplójából.) Feledhetetlen élményt nyújtó regényében a „Pataki diákok”-ban írja meg első évét a kollégiumban. Az egész esztendőt egy mendikánsfiú szemléletén keresztül kapjuk. A kollégiumba való beiratkozás jelentős anyagi kötelezettséget is jelentett, „... 60 forint egész évi konvikтусi díjat, 19 forint tandíjat, 20 forintot kvartélyra, hogy ne is említse az ember a könyveket — kellett fizetni”. [9] (Naplója.) Az anya valósággal összekoldulta a pénzt a rokonoktól, ismerősöktől. Patakon Jánoska a Vitkay-gárdában lakott. Gárdának nevezték a diáktanyákat, ahol 3—4 kisebb és nagyobb diák lakott együtt. Osztályfőnöke az első B-ben Zelless Lajos professzor volt, aki szintén 1902-től lett az intézet tanára. A sárospataki Nagykönyvtár Múzeumában van egy kép, amely az I. b. osztályt ábrázolja. csupa szegénykinézésű falusi gyerek álmélkodik a képen, s az első sorban ott gubbaszt az aprótermetű, nagyfejecskéjű Komáromi Jánoska. A hazafias szellem lehelete rögtön az első napokban megérintette az ifjú mendurt, ugyanis 1902. szeptember 14-én Sátoraljaújhelyen Kossuth Lajos 100 éves születési évfordulójának ünnepségeit rendezték meg, s erről nem maradhattak el a pataki diákok sem. 1903. június 21-én pedig II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának 200 éves kezdetét ünnepelték. Már az első évben nemzeti történelmünk két legnagyobb eseményének felújított élménye vert gyökeret az apró emberkében. Az I. b. osztályt ragyogó eredménnyel végzi, mindenből egyese van, ének kivételével, amelyből csak kettést érdemelt. Az éleseszű tanulót a Pálóczi Horváth Mária-féle alapítványra felveszik a tápintézetbe, s ebből él nyolc éven át. Az első év végén az alsó osztályosok magyar szépírási versenyén Komáromi Jánoska első lett, és két korona jutalmat kapott. Egy másik erkölcsi és egyben anyagi elismerésben is részesült, jeles előmenetelül 17 korona 50 fillért kapott, úgynevezett szorgalmi díjat.

A II. b.-ben már Domby László magyar—latin szakos tanár az osztályfőnöke, aki ettől kezdve viszi egészen az érettségiig. Az érettségi után mindketten megválnak Pataktól, Domby Miskolcra megy igazgatónak, Komáromi Pestre jogásznak.

A második év a sok szép siker mellett felejthetetlen szenvedést is

tartogat a kisdíák számára. 1904. január 28—29-re forduló éjszaka meghalt az édesanyja, aki erejét meghaladó tettekre is vállalkozott, csak-hogy fiát Patakon taníttathassa. Jánoska hazautazott a temetésre. „Január 30-án délután temettük édesanyámat. Ahogy elhantolták volna a szegényes csörgői temetőben, öten maradtunk utána gyerekek: rajtam kívül Jóska öcsém, aztán Mariska és Juliska hugom, s végül Miska öcsém... A temetés után néhány nappal anyai nagyanyám Málcára indult vissza, szekéren vivén magával négy testvérkémet is a farkasordító időben . . . , magam pedig Patakra mentem vissza. Könnyes arccal és töméntelen gond között”. [10] (Valamit magamról. 280. old. Komáromi J. „Emlékeim” c. kötet.)

Az Alma Mater is segített az okoszemű, élénkeszű menduron, felvették a kollégium egyik alapítványi helyére, elengedték tandíját, s tanítványokat szereztek neki, akiket instruált, és így némi pénzforrásra is szert tett. Emiatt később is mély hálával, ragaszkodó szeretettel gondol vissza a pataki szép diákévekre. „Szociális felfogására nagy hatással volt a kollégium demokratikus és puritánul egyszerű szervezete és élete”. [11] (Pados Pál: Komáromi János 9. old.) Nemcsak a tudományos ismereteket és a műveltség alappilléreit szerezte meg a pataki kollégiumban, hanem az ember tiszteletére, humánus magtartásra, és demokratikus gondolkodásra is megtanította az intézet. A Bodrog-parti Athénben is a természet örök csodálója és membrán finomságú átélője és élvezője maradt. Valami szelid, fájdalmas bú, magábforduló tépelődés és szinte megmagyarázhatatlan szomorúság emészti, amelyet rendkívül finomlelkű és érzékeny anyjától örökölhett. Később azután ez a nyomasztó érzés fokozatosan lehámlik Komáromiról, csak néha-néha bukkan fel újra felnőttkori regényeiben. A kis mendurra nehezedő családi tragédiát némiképp enyhíti, hogy a második év végén tiszta jeles bizonyítványt szerez, és német szépírásból első lesz két korona jutalommal, s ezzel egyidőben a jó tanulásért a Novotny-alapítványból 20 koronát kap.

A harmadik év, az 1904—1905-ös tanév sem fukarkodott a sikerekben. Ebben az évben megkísérelte az első szárnypróbálgatását a fiatal Komáromi, mert harmadik osztályos korában a füzetéből diáktársai egy eposzt olvasnak az ősmagyarok eredetéről. A letisztázott eposz alatt ott állt a szerző neve: Komáromi János III. o. t. Az eposz műfaja már 15 éves korában megihlette a kis Komáromit, s talán korai előjátékának tekinthetjük az 1922-ben megjelent nagyszabású, eposzi levegőjű legsikerültebb Komáromi-alkotásnak. Az 1922-ben megjelent „Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese” c. alkotása kétségkívül bizonyítja azt, hogy Komáromi a kurucok csodálatos tetteiről csak eposzi arányokban tud beszélni. A harmadik évben megint kitüntetéssel végez, tandíjat ekkor már egész évben nem kell fizetnie, és a Novotny-alapítványból ismét 20 korona jutalmat kapott.

Az 1905—1906-os tanév is gazdag és eseményteli. A két harmadik osztályt összevonták, és új osztálytársakkal ismerkedik. A Magyar Gyorsírók Egyesülete pályázatán 1905. december 15-én és 1906. május 15-én is dicséretet kap. Az iskolai gyorsíróversenyen a „legszebb és leg-

szabatosabb” munka címén 5 korona a jutalma. Az év végén a Klobusiczky-alapítványból, mint jeles tanuló 25 korona 20 fillért kap. A negyedik év végén már az élménytkereső, szárnypróbálgató író anyaggyűjtő útján látjuk. 1906 nyarán Székely János nevű osztálytársával az Alföldre látogat. Ez az alföldi kirándulás irodalmi megfogalmazást is kapott.

Az 1906—1907-es tanévben már V. gimnazista. Tiszta egyes bizonyítvánnyal és a Klobusiczky-alapítvány 40 korona jutalmával, a Magyar Gyorsírók Egyesülete 10 koronás aranyat jelentő második díjával fejezi be az évet.

VI. gimnazista, mikor megírta a „Gyalog az Alföldön” c. rövid kis elbeszélését, amelynek anyagát a IV. gimnazista korában tett kirándulásból merítette, s amelyet be is küldött a Magyar Turista Egyesület 1907—1908-i országos pályázatára. „Pályamunkám... megnyerte az első díjat”. [12] (Valamit magamról. 210. old. Komáromi János „Emlékeim” c. kötet.) Ez a kis elbeszélés nyomtatásban is megjelent. A novella arról szól, hogy Komáromi egy fiatal barátjával bebarangolja az Alföldet, s máról holnapra élnek, a jószívű emberektől kapnak szállást és ételmet, de a kirándulás végén az útközben többször méltatlankodó barát is kénytelen elismerni, hogy sok szép élményt gyűjtött, és az Alföld csodálatos varázsa őt is megfogta, s máskor is szeretne ilyen szép kirándulást tenni. A műnek nincs szilárd kompozíciója, érett megformálása, mégis híven tükrözi Komáromi természetszeretetét és későbbi regényeinek egyes alapmotívumait. Komáromi az elbeszélés megjelenésétől számítja írói pályáját. Még VI.-os korában a Magyar Gyorsírók Egyesülete 1908 december 15-i pályázatán az első díjat nyerte el, a velejáró 8 koronával együtt. Komáromi nagy népszerűségnek örvendett a kollégiumban, és heted- és nyolcad gimnazista korában több tisztséget bíztak rá. Elnöke lett a főgimnáziumi gyorsíró körnek és az Erdélyi Önképzőkörnek. „Az Erdélyi Önképzőkörben sok díjat vittem el, s VIII.-os koromban egy regénnyel lettem első. „Tiszavidéki hangok” volt a címe, s 6 koronát nyertem vele. Első versem viszont, amellyel feltűntem az önképzőkörben... a „Bujdosó Kuruc Keserve”... [13] (Valamit magamról. 212. old. Komáromi János „Emlékeim” c. kötet.) VII. gimnazista korában már gyakran írt verseket, amelyek a Sárospataki Ifjúsági Közönlönyben is megjelentek néha. Az élet hajnalán kapaszkodó ifjú az első szerelmek ébredésének szálaiból fűzőgeti verseit. A „Levél Anikónak” c. verse, amelyet 1908 novemberében írt Patakon, a szerelmes ifjú búcsúzó szavait próbálja költői formába kényszeríteni. Jelentősebb a „Piroska ciklusa”, amelyben a csokonaias dévaj pajzánság hangvételt utánozza. Ezeket a verseket 1909-ben írta nagyrészt Patakon. A „Piroska édes!...” c. költeményében a legjobban tükröződik a Piroska versek alaphangulafa.

*Piroska lelkem
Csak még egy szóra!
Egyezzünk ki hát
Szépen egy csókban.*

Ezeknek a verseknek nincs különösebb mondanivalójuk, csak színes, hangulatos képet festenek az ifjúság sajátságos, bohó világáról. Komáromi 1909-ben írt néhány verset az iskolai órák izgalmáról, és néhány tanárról is merészkedett humoreszkszerű verset fabrikálni. A „Dicsőítő óda B. F.-hez” c. versében annak örvendezik, hogy végre megértette a logika óra magyarázatát. „Ad Fercorem Bodnár”-ban pedig a tornaóráról ad humoros képsorozatot. A versek többsége díjat is nyert az önképzőkör pályázatán.

Az 1908—1909-es tanévben hetedikes korában a tanári kar javaslata alapján a kissé idegenül hangzó nevét Komár Jánost Komáromi Jánosra változtatja. A névváltozással kapcsolatos összes hatósági ügyrendezést az iskola eszközli. A dolgozatomban eddig is szándékosan a Komáromi nevet használtam — jöllehet a Komár név lett volna a névtörténethű —, de sok félreértésre adhatott volna alkalmat, ugyanakkor lényegileg a Komáromi név használata semmi lényeges változtatást nem kívánt az eddigi életrajzban, s nem eredményezett történelmietlenséget.

Az 1909—1910-es tanévben Komáromi János utolsóéves vándiákja lett a kollégiumnak. Ez az év is tobzódott a sikerekben. 1910. április 17-én Mikszáth Kálmán 40 éves írói jubileuma alkalmából nagy tetszés közepette olvasta fel saját humoreszksjét: „Látogatás Mikszáth Kálmánnál” címmel. Az irodalmi sikerek mellé felsorakoztak a gyorsírói versenyeken 1910-ben elért szép eredményei. Komáromi János azonban nem hagyta magát elvakíttatni attól, hogy a kollégium bőkezűen szórja rá a babérait, hanem már készülődött komolyan az érettségi vizsgákra is. Mindenki, aki személyesen látta őt diákkorában, úgy emlékszik rá, mint a szerénység, udvariasság és tisztesség élő mintaképére. Csupán egy pikánsabb, kissé szokatlan tettere emlékszik vissza Deák Géza rajztanár özvegye. VIII.-os korában Gál István teológus hallgatótól kölcsönkérte a zsakettjét egy mulatságra, és mámoros hangulatában a visszakíváncozó bor ezer színével tarkította meg a kölcsönvett zsakettet. Mindezt azzal tetézte, hogy még csak bocsánatot sem kért a teológustól. Ez a kis kisiklás azonban egyedülálló volt, s feledtette az év végi siker. 1910 nyarán ismét tiszta jeles lett a bizonyítványa, és az önképzőkörben a „legjobb vers” első díját 10 koronát, és a „legjobb próza” első díjának felét, 5 koronát nyerte el. A Kollener-alapítványból, mint a költészet-tanban a legjártasabb, 58 korona 72 fillért kapott. Az érettségien sem okozott csalódást az ifjú poéta-író. Jelesen érettségizett. Irodalomból „az 1850-es évek költészetének főbb jellemvonásai” volt a kitűzött téma, amelyet a hozzáfűzött rangos várapozáson felül oldott meg. A szóbeli érettségi napján délután lezajlott évváró iskolai tornaversenyen Novák Sándor és Deák Géza tanárok is élénken tárgyalták Komáromi ragyogó érettségijét. Az ifjú írópalánta az „Epilógus” c. versével búcsúzott Paktától és a kollégiumtól, amelyben arról ír, hogy úgy érzi, hogy nem is tud elszakadni az ifjúkora varázslatosan szép élményeinek színhelyétől. A gimnázium befejezése után lezárult életének egy szakasza, egy élményekben, ismeretszerzésben, őszinte emberi érzések gyűjtésében gazdag korszak. A sárospataki évek kitörölhetetlen nyomot hagytak Komáromi lelkében, s a későbbi életútja során, mikor hagyta magát elvakítani va-

lamilyen szélsőséges, destruktív irányzattól, amikor szilárd világnézet híján gyakran a tévelygők árkába zuhant, akkor is ott kísértett benne Patak demokratikus szelleme. Sárospatakról Pestre került. Joghallgató lett. Gyermekkorát és diákéveit, beleértve a jogáskorszakot is, nagy regényciklusban örökítette meg Komáromi János. Szinte korszakolni lehet évekre a köteteket. A „Hé, kozákok”-ban még csak 3—4 éves, a „Harangoz a múlt”-ban az ötödikből a hatodik évébe forduló gyermek sorsát mutatja be, a „Pataki diákok”-ban már átlépi a kollégium küszöbét, a „Régi ház az országútnál” c. regényében ötödikes gimnazista, s a „Pataki diákok” kedvenc Korpa bácsija már megvált a kollégiumtól, s „Az őstdiák”-ban már a hagyományos jogászélet úttiprója. Hol Mudrony Sándor, hol Barla Jóska, hol Jánoska név alatt jelenik meg, de érezzük mindig, hogy az író sajátmagáról mesél. A műveiből összeállíthatnók az író saját fogalmazású teljes életrajzát. De nemcsak a felsorolt regényekben, hanem szinte minden alkotásában, kivéve a történelmi regényeket, de ideszámítva több kötetes novellagyűjteményét, ott szunnyad Komáromi életének egy kis darabja. Ezeknek az alkotásoknak „legértékesebb öröksége mégis: a gyermek hangulatai és látásmódja”. [14] (Karácsony Sándor: Komáromi János. 5. old.) 1910 őszén Komáromi János megérkezett az új izgalmakat és érdekességeket rejtő fővárosba, Budapestre. Az első hónapban már megszólal benne a pataki diák, aki olthatatlan vágyat érez a Bodrog-part után, és kitörölhetetlen képet őriz magában a szülőföldjéről. 1910 szeptemberében az elsőéves jogász a „Késői hangok” c. költeményében ezt írja:

*Ősz van. A levél hull peregve
S bánatos, nehéz felhők szállnak
A Bodrogparti kék hegyekre.*

Ezt a nosztalgias vágyat a hazai tájak iránt némiképp enyhíti az, hogy 1910. november 3-án a Nagy Sándor rendszerű gyorsírás tanára lesz, s így rengeteg munkaalkalmat talál, amely leköti minden idejét, s nemigen marad ideje a hazaszálló búsongó gondolatokra. Az első jogászévről sajnós vajmi keveset tudok, bár többször is megfordultam az egyetem Jogi Karán, de azt a felvilágosítást kaptam, hogy az 1910—11-es, s néhány következő év okiratai mind elvesztek. A jogászévek alatt tovább folytatja írói szárnypróbálgatásait, s egyre gyakrabban jelennek meg novellái, főleg a Sárospataki Ifjúsági Közlönyben. Az Ifjúsági Közlöny 1911. március 15-i száma közli az „Augusztus délután” c. novelláját, amelyet Pestről küldött Sárospatakra. 1911 őszén Rákosi Jenő lapjának, a Budapesti Hírlapnak belső munkatársa lesz. Ettől kezdve ontja a novellákat, amelyek legtöbbször szülőföldjéről szólnak, és egy felvidéki kislány képe is megjelenik „beszélyeiben”, Soltész Iréné. Soltész Irénke egy igen jómódú nagygazda leánya volt. Öten voltak testvérek, két fiú és három leány. Soltész Irénke először 1910-ben a pataki jogászbálon látta Komáromi Jánost, a rokonok mutatták meg neki messziről. 1911-ben ismerkedtek meg személyesen és ettől kezdve az áhítatos diákszerelmek pezsdítő izgalmaival utazgatott az írósvölgyén Legényére, Soltész Irénkéhez, későbbi feleségéhez, akit Icusnak

becézett. Komáromi János néhány találkozás után a diákszerelmesek félénkségét levetkőzve, huszáros bátorsággal megkérte Irénke kezét, 1912 áprilisában, de az apa azt mondta, csak akkor adja hozzá a lányát, ha a jogi diplomával jelentkezik. A szerelmes poéta a „Hej, iharosi öreg erdő” c. versében azonban lírai légysággal tovább szövögeti kettőjük viszonyát. 1912. október 1-től, mint önkéntesnek egy évre be kellett vonulnia a tiroli második császárvadász ezredbe. A bevonulásról „Az ősdíák” c. művében emlékezik meg. Komáromi azért választotta a tiroli ezredet — amely akkor Bozenben állomásozott —, hogy jól megtanuljon németül. Tirol vadregényes tájain a zúgó Talfer folyó partján szívesen sétálgatott. Az író-önkéntes mintegy negyven magyar fiúval szolgált együtt. Ezredében diákos humora és közvetlen baráti modora miatt rendkívül kedvelték. A nagyobb hadgyakorlatok alatt elfáradt társait mindig felvidította szellemes, ötletes tréfáival. Egy 1935. május 1-én kelt levelében beszámolt arról, hogyan barátkozott a német szóval. Az első német nyelvű „kalandban” Rác Gyula önkéntes társával együtt vett részt. „Miután belebújtunk az angyalbőrbe, az első vasárnap délutánra kértünk ketten kimenőt. Laktanyánk Griesben volt, a zúgó Talfer folyócska túlsó partján, ahonnan áthaladva a Talfer hídján, átléptünk Bozenba, Alig tettünk pár lépést, amikor Rác Gyuszi felütötte az orrát:

„Hát ez meg mi a csoda?”

Tudniillik a Talfer partjához közeleső egyik ormótlan épület homlokán ezt olvastuk: „Schlachthaus”.

Nos... itt akadtunk meg először a német nyelvvel! Annyit tudtunk már, hogy a „Schlacht” csatát jelent, a Haus annyit, mint ház. Tanácstalanul néztem rá Gyuszi pajtásra... Csataház... Az! bölintött rá komolyan Rác Gyula. Sokszor kellett kivonulni a gyakorlótérre, még többször húzta vállunkat a bornyú, amire megtanultuk, hogy „Vágóhidról” van szó itten, semmi másról”.

A „Budapesti Hírlap”-tól a katonai szolgálata alatt is rendszeren megkapta a fizetését és ezért komolyabb összeggel rendelkezett mindig. 1913. április 23-án a sikertelen leánykérés évfordulójára „Icusnak” címmel verset írt Bozenben, amelyben humoros, csipkelődő hangon emlékezik a leánykérésre. 1913 októberében búcsút mond Talfer partjának és hazajön. A fenséges szép Tirol, a környezetváltozás sem tudta feledtetni vele Soltész Irén képét, s ez a mély, igazi szerelem a nagy távolság ellenére is mégjobban meggyökeredzett, s mindkettőjükben olthatatlan lánggal tüzelt. 1913 karácsonyán a szülők beleegyezésével meg is tartották az eljegyzést Legenényén. Az eljegyzés óta szinte minden vasárnapját Legenényén töltötte az író, akinek írásai még gyakrabban jelentek meg a „Budapesti Hírlap”-ban. Néha meglátogatta apját is, aki Nagymihályba költözött, és másodszor is megnősült. Az írói sikerektől felbátorodott Komáromi, sürgette már az esküvő napját is, amelyet végre ki is tűztek. Másik öröm is éri az írot, ugyanis 1914. július 23-án jelent meg újabb tárcája a Budapesti Hírlap-ban „Koczák indulása” címmel. „Rá tíz nap múlva indultam Tirol felé”. [15] (Naplója.) Komáromi nem sokáig élvezhette az írói sikereit és a mélyben gyökeredző, kristálytisz-

tává tisztult szerelmnek a mámorát, mert az 1914-ben kezdődő iszonyatos világháború durván és embertelenül elszakította egymástól azokat, akiket a családért rajongó szent hevület, az örökszép szerelem perzselő tüze, az őszinte barátság eltéphetetlen szála fűzött egybe. Soltész Irén is búcsút vett Komáromi Jánostól, aki 1914. augusztus 12-én a frontra indult. A háborús borzalmak, a lövészárkok idegtépő, vad lármája hirtelen kiragadják Komáromit a tervezett boldog élet álomszférájából, és a kegyetlen, embertelen valósággal, a háborúval kell megbirkóznia. 1914 augusztus 16-tól szeptember 4-ig tartó naplótöredékében beszámol a lemergi úton való kínos vánszorgásáról. „A lemergi széles országúton megyünk előre, s déltájban iszonyú hőségben átvánszorgunk Lembergen... Kulinovban vagyunk, s pihenünk...” Szeptember 3-án azt jegyezte fel naplójába: „Igen éhesek vagyunk...” Sok szenvedés, megpróbáltatás érte Komáromit a háború első évében, de valahogy mindig belső, lázas optimizmus forrósította a véré, s bizott az élet erejében, a békét vágyó emberek akarataiban, s megérezte, hogy megmenekül az embertelen pokolból. Néha mégis elfogta a feltartóztathatatlan reménytelenség, a véres öldöklés és a nyomasztó tömegsírok hatására azt írta egyik művében: „... oh, akkor már nem volt semmi számításom többé, hogy talán még hazakerülök egyszer!” Ez a pesszimizmus azonban csak a pillanatnyi kétségbeesés szülötte, a benne szunnyadó ernyedetlen optimizmus mindig felülkerekedett. A háború kitörölhetetlen nyomot hagyott Komáromiban, s ezekben a napokban nem egyszer felmerült benne, ha nem is mondta ki, hogy: mi az élet értelme és célja? A lövészárkok mélyén tomboló örületben is szinte gombóccá zsugorodva próbált önmagának és társainak az élet új értelmét felvillantó eszméket adni. „... Komáromi legszebb, legfinomabb, szinte már a hallucináció határán mozgó, a lélek legtitkosabb rezdüléseit megérettető írásai éppen ebben az időben keletkeztek. [16] (Pados Pál: Komáromi János, 11. old.) A kis, semmitmondó előrenyomulások után szeptember 4-én megkezdődött a hátrálás. Komáromi szeptember 4-én elszakadt ezredétől, és az ungvári tizenegyes honvédek ezredébe sodródott. A visszavonulás a ravaruskai harcoknál kezdődött Przemysl, Nizskow, Bochnia, Wielicska vonalán hátrálnak. November 21-én Maszkownál kissé megszilárdítják a harci rendet, és tartják magukat, sőt három nap múlva ellentámadásba akarnak lendülni, azonban megtorpannak, ugyanekkor Komáromi önkéntes három géppuskagolyótól találva a maszkowi szántáson elterül. A háború első évében szerzett súlyos láblövés után a krakkói, majd a bécsi kórházban feküdt. A krakkói kórházban, mivel a főideg is megsérült a combján, le akarták amputálni a lábát. Komáromi azonban nem engedte, mondván, hogy ő már vőlegény, s hogyan jelenhetne meg a menyasszonya előtt féllábbal. Később Pestre szállították, az Üllői úti Egyetemek Kórház Egyletének üdülőjében helyezték el. Lábadozása idején rendezte sajtó alá a „Mit búsulsz, kenyeres...” c. művét, amely Komáromi első megnyilatkozása a háború borzalmairól. Ebből a háborúellenes írásából kirajzolódik a szenvedések glóriájától övezett magyar katona művészi sziluettje. 1915 februárjában az Egyetemi Kórházban meglátogatta az írot menyasszonya és leendő apósa is. 1915 nyarán

a hűséges menyasszony még egyszer meglátogatta a vőlegényét, ekkor Nagy Sándornak, a gyorsírás megalkotójának meghívott vendége volt, aki nagy barátságban volt a „gyorsíró-matador” Komáromival. Az író ekkor is még a kórházban pihent, és jócskán bicegett. Nem sokáig maradt Komáromi ezután a kórházban, mert mint az irodalommal is foglalkozó rokkant katonát Bécsbe rendelték, ahol a hadügyminisztérium sajtóosztályára került és a magyar ügyek referensévé nevezték ki. 1915 őszén került Komáromi Bécsbe és itt is maradt 1917-ig. Ezt a két esztendőt örökíti meg a „Cs. és kir. szép napok” c. regényében. A fiatal író az említett művében a merészen bíráló és az élesebb szókimondásra is kapható ember szerepében tűnik fel.

A költőnek az a feladata, hogy a magyar lapokat ellenőrizze, és a veszélyes, destruktív, háborúellenes cikkeket aláhúzza és jelentse. Novellákat is ír Bécsben, amelyeket német nyelvre is lefordítanak és óriási érdeklődés kíséri őket. Mint irodalmi „hatalmasságot” az elaggott tábornokok is felkeresik, hogy semmitmondó verseiket Komáromi kegyeibe ajánlják. 1915 karácsonyán váratlanul Legenyén terem, hogy változatlan hűségéről tanúbizonyosságot tegyen a szeretett leendőbelije előtt. A hangulatos bécsi utcák zajába visszatérve sem homályosul el Soltész Irénke képe, s egy alkalommal Komáromi újabb szabadságot kér, hogy hazautazhasson menyasszonyához, vagy úgy is mondhatnánk, jövőendőbeli feleségéhez. 1916. május 25-én Legenyén megtartották az esküvőt. A Soltész papa is elfeledte már a háború zivatarában, hogy a jogászdiplomát belépőjegyül követelte a családba nőülés zálogául. Az eltávozás kurta ideje gyorsan elrepült, Komáromi egy ifjú, bájos feleséggel tért vissza Bécsbe. Közben az önkéntesből hadnagy lett, és lassan eljött az idő, mikor Komáromi megvált Bécstől, és 1917-ben feleségével hazaköltözött Budapestre. Az ifjú asszony lakáshiány miatt nem maradhatott Pesten, és arra kényszerült, hogy egy rövid időre hazaköltözzék Legenyére. Egy évig külön éltek, ritkán tudtak csak találkozni. 1918 júliusában meghalt a magyar gyorsírás nesztora, Nagy Sándor, aki atyai barátsággal viseltetett az író iránt, és Komáromiék az ő Szabóki utcai lakásába költözhetek. Egyelőre Komáromi még a Budapesti Hírlap kötetlékében maradt. Az író emlékezetében tovább kísértett a háború szörnyű élménye, s valami végzetszerűséget is látott benne. A háború befejeztével megkötött béke sem elégítette ki. A trianoni határok nagymértékben felbőszítették az írókat, és mély sovinizmust szültek benne. A sovinizmus és az irredentizmus, mintegy fekélyes betegség végigkísérték Komáromi egész életén, s hol erősebb, hol gyengébb fluktuációval mindig a felszínre kerültek Komáromi műveiben. Az 1919-es Kommün is idegen maradt Komáromi számára, s nem értette meg az évszázadok óta eltiprott milliók harci riadójának szavát, és távolmaradt a jogot és emberséget követelő proletárok barrikádjaitól. De a világháborút és a proletárforradalmat követő évek hivatalos politikája sem elégítette ki Komáromi Jánost. A kormányzat bírálójává válik, azonban jobbról bírál és nem balról. A forradalom bukása után nemcsak a politikai életben, hanem az irodalmi életben is megindul a restaurációs folyamat. A hivatalos irodalom úgy látta, hogy nincs más feladata, mint

az, hogy folytassa a hagyományok kitaposott útját, vagyis a nemzeti klasszicizmusban, az úgynevezett népi-nemzeti irányban látták az irodalom fejlődésének útját. A hivatalos irodalom képviselői rágalmakat szórtak a Kommúnnek a proletariátus számára sorsfordulót hozó napjaira, és üldözték azokat a haladó gondolkodású írókat, akik együttérzéssel szemlélték a munkásság nagyszerű harcát, vagy részt vettek a derűsebb jövő formálásában.

A 10-es évek végén Komáromi az újságírás mellett egyre több időt szentelt a novella- és regényírásra. 1917-ben jelent meg a „Tilinkó” c. elbeszéléskötet, 1919-ben pedig megjelent az első regénye, az „Elment a nyár”. Még 1919 őszén az „Elment a nyár”-ból színdarabot kezdett írni, „Falusi játék” címmel. „Császár Elemér külön figyelmeztetett, hogy írjam át”. [17] (Naplója.)

1919 augusztusában megszületik Ágneske, Komáromiék első gyermeke, s ettől kezdve az apa elhatározza, hogy fizetésének egy részét minden hónapban félreteszi Ágnes részére. 1920. március 11-től egy új naplót kezd írni, amelyben rendszeresen bejegyzí jövedelmét és kiadásait, regényeinek és novelláinak megjelenéseit, és sok magánjellegű beírást eszközöl. A naplóját kisebb megszakításokkal 1937. február 2-ig vezette. Komáromi közben megvált a Budapest Hírlap-tól, és Milotay István lapjához, az „Új Nemzedék”-hez került. 1920 decemberében Milotay vezetésével az egész szerkesztőség kivált az Új Nemzedékből, és Milotay István és Pethő Sándor vezetésével megalapították a „Magyarság” nevű napilapot. Komáromi János is a Magyarság munkatársa lett. A Magyarság Habsburg-párti legitimista lap volt. Komáromi nem volt legitimista, azért volt itt, mert innen nyugodtabban bírálhatta a kormányt. Később Tormay Cecil lapjához, a „Napkelet”-hez megy, amely a hivatalos irodalom politikájának szószólója volt. Tormay Cecil lapjánál azonban sok tehetséges és jóhiszemű író is megfordult, akiktől Komáromi sokat tanulhatott.

Komáromi János egyre nagyobb erővel látott hozzá, hogy gazdag élményanyagából novellákat és regényeket formáljon. A napilapok és folyóiratok hasábjain egyre gyakrabban tűnnek fel Komáromi folytatásos novellái és regényei, sőt néhány elismerő cikk is születik. A hivatalos kiritika is kezdi elismerni Komáromi tehetségét. De nemcsak újságokban, hanem regényalakban is megjelennek írásai. A 20-as évek elején kerül nyomtatásra a „Rongyos Gárda”, „Szegény legények”, „Esze Tamás...”, „Zúg a fenyves”, „Vidróczki s még néhány ágrólszakadt”, „Hé, kozákok” és a „Régi szerető”. A „Zúg a fenyves” „Teri” címmel, a „Hé, kozákok” pedig „Hé, Kozaken” címmel németül is megjelent. Az 1920-ban kezdett naplójában szinte minden napjáról pontos beszámolót ad. 1921. április 30-i dátum alatt ezt olvashatjuk: „E hónap utolsó napja annyiban érdekes, mert ugyane hónap első napján délelőtt 11 óra 11 perckor léptem be a szombathelyi püspöknek, Mikesnek kertjébe...” [18] (Naplója.) Számomra, mint szombathelyi tanárnak, kuriózumszámba menő érdekesség az, hogy Komáromi János Szombathelyen is megfordult. Pár sorral lejjebb ezt írja naplójába Komáromi János: „tegnap volt kilenc éve, hogy megkértem Icust”. Alatta ez olvas-

vasható: „Mától fogva fixfizetésem öt és egyéb jövedelmem tíz százalékat Ágneske részére fogom eltenni”. (Naplója.) Ilyen változatos, heterogén szövegrészek váltogatják egymást a napló minden lapján. 1921-ben a Petőfi Társaság munkásságának elismeréseképpen tagjai sorába választja. Majd a Petőfy-ereklyék és kéziratok elhelyezésére alakított Petőfi Háznak az öre lett. 1922-ben a Bajza utcai Petőfi Házban kapnak lakást. Egyesek szerint a ház rendkívül tűzveszélyes volt. Mikor Komáromi ezt meghallotta, nagyon megijedt, s nem is nagyon mert eltávozni a házból. Ha elment, mindig arra kérte Licskónét, a házmestert, hogy ne fűtsön. 1923-ban már a Petőfi Társaság titkára. 1923 júliusában születik meg Jánoska, a család második gyermeke, a mindenkori kedvenc. Az író rendkívül büszke gyermekeire, és társaságban csak róluk áradozik.

Írói pályája is egyre felfelé ível, népszerűsége szakadatlanul nő. A 20-as évek derekán lát napvilágot a „Pataki diákok”, az „Idegen leány”, „Hat vőlegény” c. művei. Komáromi azonban ezekben az években sem lát világosabban, s bár a kormány állandó bírálója marad, de viszont akkor érik meg íróilag, mikor az ál írói ellenzék magához tudja vonzani, s mivel nincs szilárd haladóan előrelátó világnézete, ezért belesik az ál írói ellenzék vermeibe. Írásaiban néha fel-felbukkan a kételkedés hangja, de Komáromi hatalmas optimizmusával mindig megnyugtatóan oldja meg magának a kétségokozta problémákat. A növekvő írói hírnév is megnyugtatólag hat rá. 1924 december 27-én a „Magyar Gyorsírók Egyesülete” alelnökévé választja.

Az 1925-ös év betegséggel kezdődött. Rengeteg időt töltött íróasztala mellett, csak úgy ontotta regényeit, és az óriási erőfeszítés felőrölte idegeit. 1925. február 24-től március 13-ig a III. számú Belgyógyászati Klinikán feküdt „encephalitis lethargia” diagnosissal. Ugyanezen évben volt az erős spanyolnátha-járvány, amelyet szintén megkapott. Az erős nátha a mozgatóidegeket támadta meg, arra is gondoltak, hogy agykéreggyulladás van. Ehhez járul a magas vérnyomás is. Többször vért vettek tőle. Az orvosok feltétlen klimaváltozást javasoltak. Ettől kezdve sokszor megfordult Újhelyen, Patakon és Miskolcon. Különösen Patakon tölt hosszabb időt, s minden évben többször vissza-visszatér. 1926-ban a „Pataki diákok” megjelenésekor nagy vacsorát adtak tiszteletére Sárospatakon, amelyen az ünnepi köszöntőt Újszászy Kálmán senior mondotta, aki jelenleg a Pataki Nagy Könyvtár igazgatója. Ez időben ismerkedett meg az író Egey Antallal — aki ez időben is Sárospatakon tanár, akivel rokonságba is került — és együtt jártak gyakran kirándulni, főleg Felső-Regmecre, mert onnan a Ronyva partjáról láthatta kedvenc faluját, Legenyét. Egey tanár elmesélte, hogy ekkor a betegséggel járó fáradtság erősen látszott rajta. Ábrándozó, csapongó ember volt, nem nagyon lehetett vele beszélgetni, mert mindig a saját gondolatain járt az esze. Lassan, vontatottan beszélt. Szinte minden ismerősének suttogóvá gyengült hangján eldicsekedett azzal: a „Zúg a fenyves” tizenötezer példányban jelent meg. Patakon legtöbbször a kollégiumban szállt meg. Sok időt töltött együtt kedvenc barátaival. H. Bathó János zenetanárral, Kiss István ügyvéddel és Bálint József tanárral.

Deák Géza rajztanár özvegye elmondta, hogy nyaranként az író mindig ellátogatott szőlőjükbe, a Királyhegyre. A férje néhány ceruzarajzot is készített Komáromiról. Más alkalmakkor együtt átmentek Harsányi István főkönyvtáros szőlőjébe. Itt mindig jókedvűnek és megelégedettnek látszott Komáromi, de fejfájásról gyakran panaszkodott. Visszatérve Pestre mindig lázasan tovább dolgozott.

Az íróbarátok és a hivatalos irodalmi élet vezetőinek újabb elismerését és egyben kitüntetését is jelzi, hogy 1928-ban a Kisfaludy Társaság befogadja tagjai közé. Ez a váratlan öröm büszkévé tette Komáromi Jánost, s még nagyobb becsvággyal fogott az alkotáshoz. Három kedvenc témaköréből formázta regényeit. A szülőföld édes-bús hangulatából, feledhetetlen emlékeiből, a kuruckor heroikus harcaiból és a világháború egyre benne őrlődő fékevesztett viharából. 1927-ben került kiadásra a „Cs. és kir. szép napok”. 1928-ban újra kiadják „Esze Tamás, a mezitlábanok ezredesé”-t, ugyanebben az évben jelenik meg a „Szülőföldem szép határa”, a „Régi ház az országútnál”, a 30-as évek elején pedig a „Rongyos Gárda”, „Harangoz a múlt”, „Csatangolás mindenfelé” és az „Ordások”. 1929. február 9-én a sárospataki Református Főgimnázium Erdélyi János Önképzőköre műsoros estét rendezett. Ezen az ünnepi ülésen Komáromi János felolvassa „Egy régi önképzőkör” c. karcolatát, amely páratlan tetszést aratott, s melegen ünnepelték az intézet egykori diákját. 1929 május 11-én a „Magyarság” adott vacsorával egybekötött ünnepi fogadást, amelyen a lap minden jelentős munkatársa megjelent. A sok munka, utazás, ünneplés, Komáromi legyengült szervezetét erősen igénybevette. Járása egyre lassúbb lett, fejtartása megmerevedett. A mozgatóidegek is egyre kényszeredettebben végzik funkciójukat. A „Petőfi Ház” gondnoksága is egyre jobban fárasztja, ezért 1929-ben leköszön a tisztségéről, és a Ráday utca 32-be költözik. Még néha ellátogat Patakra, mert ott a kuruckor levegője érinti. A kuruckor egész életére kiható benyomást gyakorolt Komáromira, különösen Rákóczi fejedelem és Esze Tamás alakja izgatta a tehetséges művészt. 1933 október végén el is látogatott Rodostóba, a Bujdosó Fejedelem utolsó otthonába, s meghatottságáról is számol be később a „Kétszáz esztendeje” c. novellájában. (Őszi verőfény c. kötet.) „Álltam sokáig a Magyarok utcájában, elmondhatatlan érzések között”. A kurucvilág hazafias szelleme haláláig ihletője maradt Komáromi Jánosnak. Rákóczi bujdosásáról „Zágon felé” címmel regényt írt.

Az 1933-as év jelzi Komáromi írói pályájának tetőpontját. Ekkor ünneplik 25 éves írói jubileumát. Lelkes íróbarátai, az írásaiért rajongó olvasóközönség, a hivatalos irodalom vezéregyéniségei, s nem túlzás, ha azt mondjuk, az egész magyar társadalom köszönti, és meleg szeretettel gratulál a népszerű művésznek. A napilapok és folyóiratok tele vannak Komáromi dicséretével, és részleteket közölnek egyes alkotásai-ból. Az eddig kiadásra került műveinek megjelenik díszkötéses gyűjteményes kiadása. Lelkes ováció, a bcnsőséges ünnepségek sorozata, a nagy nemzeti tiszteletnyilvánítás, nem teszi elbizakodottá Komáromit, s továbbra is szerényen, hétköznapian él, csendes visszavonultságban, fáradhatatlan alkotásban. Pados Pál leírja egy napját: „Kora reggel

kel, a délelőtti órákat az íróasztala mellett töltötte, ahol szinte megállás nélkül írta tele apró gyöngybetűivel a papírlapokat, de oly könnyedén és önmagától ömlően, hogy kéziratán csak a legritkább esetben látunk javítást, vagy törlést. Amit délelőtt írt, délután maga gépelte le, még a kefelevonatokat is ő javította át legszívesebben, gondosan ügyelve, nehogy hiba kerüljön a szövegbe. Az esti órákat a szerkesztőségben töltötte, ahol munkatársainak egyik legszeretettebb, legmegbecsültebb jó barátja volt”. [19] (Pados Pál: Komáromi János. 14. old.)

Komáromi nagyon szerette a családját, s munka közben is gyakran eljárt két kis gyermekével, Jánoskával és Ágneskével. Bájos, lebilincselő történeteket mond el gyermekeiről a „Nagyleányka, kisleányke” c. novellás kötetében.

A hatalmas és erős ember egészsége a 30-as évek közepén tovább romlott. Marék Antal: „Találkozás az íróval és költővel” c. cikkében így számol be (nem szó szerint). Marék Antal a Magyarság szerkesztőségében felkereste Komáromi Jánost, aki gyorsan beszélt, tele volt tett-vággyal, ambícióval. A „Zúg a fenyves” c. regényét emlegette gyakran. A benne szereplő szépasszony sorsáról mindig kérdezősködött. Évek múltán mélázva járt a folyosón, zavartan beszélt. Nem dolgozott már olyan kedvvel. Szótlán lett, szemeiben idegesítő fény lappangott. Érezte, hogy beteg, s az írás sem ment már neki, pedig régebben nagyon szeretett írni”. [20] (Magyar Album 6. kötet, 1942. évf. 92—94. old.)

A beteg író csend és nyugalom után vágyott. 1934 őszén a kellemes budai Schwartzer utcába költöztek. Az idilli csendesség, a budai hegyek tiszta levegője sem használt már a beteg írónak. Egyre szomorúbb, gyengébb és betegebb lett. A régebbi hülésből kifolyólag agykéreg-gyulladást kapott, amely később vesebajjal komplikálódott. 1937 februárjában befeküdt a „Herzog” Klinikára, de akkor még nem jöttek rá, hogy vesezsugorodása van. Felesége gondosan ápolta hazatérte után. Az író rendszeresen diétázott. 1937 májusában vesevérzést kapott. Ekkor állapították meg a vesezsugort. A nyáron még egyszer volt vesevérzése. Szeptember 22-én az Amerikai úti Zsidó Kórházba szállították, ahol Kövessy professzor mindent elkövetett. Komáromi aggódó feleség is vele lakott egy szobában a kórházban. Komárominé elmondta, hogy állandóan telefonhoz hívták, mert percenként érdeklődtek az ura állapotáról. Végül is attól tartott a sok virrasztástól elgyötört asszony, hogy akkor következik be a tragédia, amikor ő éppen nem tartózkodik a szobában. Ezért megkérte a pontást, hogy adjon választ az érdeklődőknek. Az utolsó napon, amikor még eszméletnél volt Komáromi, hazajött Kőszegről fia, Jánoska, őt látva, utolsó fényes mosolyával ragyogott a kedvencére. 1937. október 7-én, csütörtökön éjjel félelgyor kettőt köhintett, az arca hirtelen nyugodtra simult és végleg elszenderült.

A szerény modorú, bánatosszemű, nagytehetségű író „halála szerettei között keserű gyászt, munkatársai között mély megdöbbenést, olvasóinak széles táborában pedig őszinte sajnálatot keltett”. [21] (Pados Pál: Komáromi János. 14. old.) Másnap az „Új Magyarság” így emlékezett meg róla: „harminchárom kötet maradt utána, két gyerek és heroikus feleség... írásai a lelkünkben maradnak”.

Az egész társadalom kifejezte mély és őszinte részvétét a jeles író halálakor. Komáromi nem tartozott az úgynevezett zseniális írók közé, de az egyszerű emberekhez közelálló témái, diszkrét hangulatsejtései, megkapó fordulatai sok gazdag élménnyel bővítették az olvasók ismeretárát. Világnézete nem volt szilárd, nem volt haladó, a sovinizmus és irredentizmus áramlatai is megkísérették, sokszor hagyta magát elvakítani a sovinizta eszmék vad fergetegétől. A világháború után írt novelláiban sokszor túlteng a sovinizta hang, és a környező népek és nemzetiségek ellen uszít. Ez súlyos hibája és tévedése volt Komáromi Jánosnak, de az ál-írói ellenzék gerinctelen csapdái, amelyekbe Komáromi beleesett, nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a fiatal és tehetséges író nem jutott előbbre az eszmék frontján.

1937 és 1938-ban az újságok tele voltak fájdalmas megemlékezésekkel és Komáromi munkásságát értékelő cikkekkel. A „Pásztortűz”-ben Császár Károly emlékezik Komáromi Jánosra: „Komáromi magáról ír, azonban művészi ihlete színes, gazdag, ötletekkel tölti meg a saját élettörténetének vázát. A saját életét adja a gazdag ihlető fantázia ötvözetével... Nála a kisebb novellában vagy karcolatban is a nagy élet parányi darabját kapjuk, mely az egészet tükrözi... Komáromi műalkotásai az ő szépségeszményének, derülátó hitének, az elmúlásban is az újrakezddés lehetőségeit látó életigenlés bizonyosságtevői”. [22] (1937. évf. 360. lap.) Császár Károly próbál rávilágítani Komáromi színes témabőségére, és ráérez arra, hogy minden írásában önmagát adja. A Petőfi Társaság 1938-ban, halálának első évfordulóján széphangú megemlékezést tartott. A „Koszorú”, a Petőfi Társaság Közlönye így ír róla: „Ez a fiatalság a magyarság szeretete és lelkének mélységes ismerete, valamint a nyelvnek szokatlan szépsége azok a kincsek, amelyek műveiben folytatták lángoló életét a korán elköltözöttnek”. [23] (1938. évf. V. kötete, 59. old.)

Márai Sándor a Kisfaludy Társaság 1938. december 7-én tartott ülésén a „Felvidéki író” címmel előadást olvasott fel. „Az írók makacs, és heves lokalpatrióták. A kíváncsiság, a féltés, az emlékezés kényszerétől hajtva jár vissza képzeletük a szülőföldjükre. Minden író ugyanazt a tájat festi örökké: a „gyermekkor tájait”. [24] (Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új Folyam. 60. kötet. 254—257. old.) Márai különös súllyal Komáromi tájbrázoló művészetét feszegette, jól megérezte, hogy regénye hőseinek hangulata szoros kapcsolatban van a havas táj rideg dermedtségét árasztó kilátástalanságával, avagy az ébredező természet színpompás rügyfakadásával. Másrészt Komáromi gyerekkorának örök emléke a Bodrog-parti táj. „Ilyen megkötözött, megigézett, megszállott írója volt a gyermekkor tájainak”. [25] (Márai Sándor: „A felvidéki író.” Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új Folyam. 60. kötet. 254—257. old.)

Komáromi életútja érdekes és változatos volt. A nincstelen szegénység mélyéből jött, s hírneves íróvá lett, Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula kortársa. Komáromit kevésbé emlegetik, mint említett kortársait. Móricz Zsigmond, s még néhányan túljutottak a két világháború közötti beteges nosztalgia útvesztőjén, s feladják a rang- és címkórság kétesértékű harcát, s bátran vállalják a paraszti származást. Komáromi

nem jutott túl ezen a nemesség utáni nosztalgián. Bár Komáromi az elkeseredett szegénység kétségbeesett harcát dokumentálja, de lázadás nincs nála, a társadalmi problémák forradalmi megoldásától visszariad. Ezek a korlátok és a fellobbanó sovíniszta láng szorították háttérbe Komáromi Jánost. Komáromi Jánostól minden hibája ellenére tanulhatunk. Megmutatta, hogy az emberek csak békében élhetnek boldog alkotó életet, mert a háború csak véráldozatot követel, gyűlöletet szít és nyomort hoz. Az embereket egymáshoz őszinte érzés, áldozatvállaló szeretet, a legbensőbb émben gyökerező szerelem kötheti csak össze. A természet örök szépségei megnyugvást, bizalmat és új erőt adnak az embernek, és ráirányítják az emberek szemét az esztétikai szépre. Mélységes humánus tanulságok szunnyadnak Komáromi alkotásainak a mélyén. Egy kissé félresiklott életút, de egy bizonyos területen felületes életszemléletből fakadó torzítások, de sok komoly tanulság, művészi átélés, helyenként mesteri ábrázolásmód — ez Komáromi János életműve.

Komáromi János társadalomszemlélete és kompozíciós művészete regényei alapján

Karinthy Frigyes egyszer tréfásan azt mondta Füst Milánról, hogy amint megtanult írni, megírta összes műveit, s azóta egyebet sem tesz, mint átírja őket. Karinthy minden tréfájának mélyén valami frappáns igazság rejlik, amely a humor szárnyán is egy mélyen megfontolt, komoly ítéletet rejt magában. Ez a szellemes aforizma bizonyos mértékben érvényes Komáromi művészetére is. Komáromi Jánosnál is nehéz egy határozott fejlődési irányt kimutatni, talán olyan fejlődésről beszélhetünk, mint a népköltészeté, vagyis új és új variációk születnek a kiválasztott témákról, az alaptémát bokroztatja, illetve a kész műveket csiszolja, gazdagítja, vagy új epizódokkal bővíti.

A zsinóregyenes fejlődési irány hiánya azonban nem jelenti azt, hogy Komáromi témahiányban szenved, vagy regényeinek kompozíciós szerkezete teljescs elvetendő. Talán a túlgazdag témaanyag, a sokrétű élmény felhalmozódása Komáromiban is egyik oka lehetett — a már elemzett, illetve elemzendő többi ok mellett — annak, hogy az író nem tudott egy bizonyos irányban határozottan elindulni, mert a sokféle ágazó témákból sem tudott mindig egy olyant kiválasztani, amelyikből haladó, korszerű regényt formálhatott volna.

Komáromi képzeletvilágát három forrás táplálja: a gyermekkori élmények, a szülői ház, az iskola, a falu; másodsor a történelem, különösen a felső-tiszavidék várjaihoz, kastélyaihoz és az ott élő történelmi személyekhez — főleg Rákóczihoz, Esze Tamáshoz és általában a kurucokhoz fűződő történetek; harmadszor az első világháború személyes háborús „élményei”, s próbálja a világháború magyar katonájának véres emberi sziluettjét megrajzolni. Komáromi regényeinek negyedik csoportjáról is beszélhetnénk, amelyben az örök emberi viszonyt, a nő és férfi kapcsolatát elemzi, s a világháborúban megfáradt, hányatott életű

ember visszatalálását mutatja be a békés emberi életbe. Komáromi témaforrásait sorra veszem, s röviden elemzem a témakörbe tartozó főbb regényeit, s kiválasztom a témacsoportból azt a regényt, amelyik a legjellemzőbb arra a témakörre, azt részletesen elemzem, s utalok azokra a közös kompozíciós vonásokra, amelyek a többi regényre is érvényesek, s továbbá igyekszem kihámozni a regényekből Komáromi politikai nézeteit, és rávilágítani az adott társadalmi helyzetben felvetődött kérdésekre adott helyes vagy helytelen válaszaira, és ráérezni a Komáromi-kompozíció sajátosságaira.

Komáromi első számú ihletője a szülőföld volt. „A gyermekkor felejthetetlen emlékei, az átéltség szubjektivitása mély és sajátos lírával fűti át azokat a regényeit, amelyekben gyermekkorát, szüleinek küzdelmes életét, a kis falu csendes és mégis olyan tragikus világát festi”. [26] (Pados Pál: Komáromi János. 16. oldal.) Komáromi nemcsak szüleinek, kedvenc rokonainak, ismerőseinek képét rajzolta meg, hanem a hazai táj is örök díszlet maradt Komáromi regényeiben. A szülőföldről szóló írásaiban elsősorban önmagát, küzdelmes gyermekkorát, ifjúvá zsendülését és az érettség, az egyetemi évek első villanatait kapjuk. Mint az életrajzban már vázoltam, műveiből összeállíthatjuk Komáromi ifjúkori élettörténetét, két-három évestől egészen az egyetemi évekig. Eszerint sajátmagáról és szülőföldjéről írt főbb művei: a „Hé, kozákok”, „Harangoz a múlt”, „Pataki diákok”, „Régi ház az országútnál”, „Az ősdiaák”. Komáromi sajátmagáról és környezetéről vall ezekben a művekben, de ez a szubjektívizmus nem öncélú, mert a sorok mélyén nagy tanulságok, bátor figyelmeztetések és szuggesztív problémaláttátások szunnyadnak. Amikor magáról szól, szinte minden szegényparaszt családnak ad valami biztató reménysugárt. Ez a regényciklus a gyermeki lélek rajza az első öntudatra rezzenéstől az érett férfivá való serdülésig. Már a 4-5 éves kis Komáromi észreveszi ébredező értelmével, nyiladozó eszével, hogy szülei milyen nyomorban élnek, s azt is, hogy nincs meg a harmónia a szülők között. Ezt mutatja be a „Hé, kozákok”-ban és a „Harangoz a múlt”-ban. Mudrony József — így hívják Komáromi apját a „Harangoz a múlt”-ban — sokat iszik, s udvarolgatni jár a kulcsárnéhoz. Mudrony József felesége így panaszkodik a falu kedvenc, fiatal, bájos tanítónőjének, Annus kisasszonynak: „Mán megint ivott valahun, tán a kulcsárnénál... Istenem, mi lesz velünk ebbe a szegénységbe!” [27] (Harangoz a múlt. 43. oldal.) Ezeknek a regényeknek az a fő sajátosságuk, hogy a gyermek — Komáromi — apró eszével mindent meglát és megsejt, és az író a gyermek aspektusán keresztül mutat be és értékkel minden eseményt. A gyermekkoráról szóló regények legjellegzetesebbike kétségkívül a „Pataki diákok”. A Komáromi-féle regényszerkesztés tipikus alkotásának is nevezhetjük. A „Pataki diákok”-ban a kis Barla Jósikát — a regényben így nevezik Komáromi Jánost — a nagymúltú, heroikus történelmi próbálkozások patinás városába viszi, ahol az ijedtszemű gyermeket az ő képzeletvilágában óriássá magasztosult felsős diákok, teológusok és professzorok veszik körül. Legtöbb ifjúkoráról szóló regényében a főhős — maga az író — a felnőtteket számára elérhetetlen magasságba helyezi —, akik

rendkívüli eszükkel, vagy testi erejükkel emelkedtek a magas szférákba. A „Pataki diákok”-ban a professzorok és az idősebb jogászok és teológusok az „óriások”, míg a „Hé, kozákok”-ban és a „Harangoz a múlt”-ban Vajda György a felnagyított ember, aki „... félkarjával hajítja át maga fölött sógorát...” [28] (Harangoz a múlt. 92. oldal.) A józan paraszti ésszel rendelkező Barla Jóska azonban megtalálja a reális talajt, megszokja az új környezetet, és becsületes jellemével, törekvő akaratával a legjobbak közé küzdi fel magát. Komáromi élethűen ábrázol, lebilincselően anekdotázik, de adós marad a helyes következtetéssel, a kemény bírálattal, hogy a szegényparasztság gyermekeiből csak egy-egy jutott el a műveltség otthonába, az is emberfeletti erőfeszítéssel, a többi azonban származása és nincstelensége folytán kívülrekedt a tudomány kapuján. A „Pataki diákok” érdekes szerkezetű mű. Komáromi egy keretbe helyezi a kis Barla Jóska sorsdarabját. Korpa bácsi a harmadízben negyedéves teológus hallgató mesét mond a kollégium kertjében, s ez az expositió egyúttal záróképe is a regénynek. Az expositió meséjének többszöri ismétlődése jellemzi a többi regényeit is. A „Harangoz a múlt”-ban a zehernyei tetszhalott Tóth Antal többször is réműletbe ejti a falut, vagy a „Régi ház az országútnál” c. regény expositiójában megjelenő Feczkó Jancsi többször panaszkodik „istenverte” sorsáról. „Az ősdiaák” Drabant Pétere is észbontó eleganciával jelenik meg a regény elején és végén. Az azonos szituációk és események ismétlődése mellett, az író kijelöl a maga számára a regényben egy célt — legtöbbször a hős életének néhány esztendejét bemutatni — s azt a sok lírai és epikai kitérők közepette is megvalósítja. Az események fő vonalát a „Pataki diákok”-ban — Barla Jóska első esztendeje a kollégiumban — megtartja az író, de közben állandóan anekdotázik. Az anekdoták szervesen beleilleszkednek a regénybe, és vagy a főeseményt színesítik, vagy témaváltásul szolgálnak az események során. Komárominak megvannak a kedvenc anekdotái, amelyeket többször felhasznál a regényekben. Egy-egy anekdóta ugyanazon regényben is többször előfordul. Korpa bácsi kétszer mondja el a „Pataki diákok”-ban a perkupai száz farkas történetét. Szücs pátrit, a nyugdíjas szépírástan professzort, — mivel nagyon kövér — kétszer létrán lökik be a szekérbe a „Harangoz a múlt”-ban Petykó Mihály többször is elmeséli, hogyan adta el a szürke lovat a tótoknak. (Régi ház az országútnál.) Mudrony Sanyi — így hívják a diák Komáromit a „Régi ház az országútnál” c. regényben — többször is kísérteties lépteket vél hallani, mintha meghalt anyja szelleme lenne. „Az ősdiaák” jogászaik gyakran kölcsönöznek önkéntes pajtásuknak, Martin Pálnak néhány fillért. Az anekdoták sokszor öncélúak Komárominál, és nem viszik előre a főcselekményt. A „Harangoz a múlt” c. regénye nem más, mint egy anekdotafüzér. Több témaszálon fut a regény története, és az egyes anekdotafüzér-csoportok adják a szerteágazó témák egy-egy szálát. Mudrony Sanyi sorsa, a hatodik évébe forduló kisfiú története kapcsolja egybe a sok fonálon futó anekdotákat, mintegy szilárd gerincét képezve az egyébként szétfolyó történeteknek. Minden anekdotának a maga fonalán van folytatása és az anekdóta végén és az új anekdóta kezdetén ott van Mudrony Sanyi kis

sorsa. Szétfolyó áradás jellemzi Komáromi regényeit Pados Pál véleménye szerint is. Komáromi kevés gondot fordít a szerkezetre, kedvenc alakjainál vagy a tájnál szívesen, hosszan elidőzik, és elhagyja a főcselekményt. Az anekdóták mellett Komáromi szívesen citál aforizmákat is, amelyek kétségtelenül ízéssé, hangulatossá teszik regényeit. Kánya tiszteletes azt a tanácsot adja a nősülni vágyó Szilkora tanítónak biztatásul: „Régi tapasztalat, hogy valamennyi hajadon csupán addig nem hajlandó menni, amíg nem viszik”. [29] (Harangoz a múlt. 183. old.) Az anekdóták és aforizmák nem maradhatnak el a „Régi ház az országútnál” és „Az ősdiák” c. regényekből sem, azonban itt az író már jobban szélesíti a főhős életútját és az élet több területén végigvezeti. „Az ősdiák”-ban ... a budapesti egyetem háború előtti ifjúságának pontos lélekrajza van... [30] (Karácsony Sándor: Protestáns Szemle 1930. 118. oldal.) Mudrony Sanyi kerüli az egyetemet és újságírással, versírással foglalkozik, de benne is ott lüktet a háború előtti ösztönösen megérezett izgalom. Ez is keretes mű, mint a „Pataki diákok”, s a keret azt akarja talán mutatni, hogy az idő múlik, az emberek változnak, eltűnnek, újak jönnek, de az élet nem áll meg. A két időpont között bemutat alakokat, kisebb-nagyobb problémákat, hamvas szerelmek ébredését, küzdeni tudó tudományszomjat, flegma, apatikus életszemléletet, gőgös, könnyelmű élnivágyást, de mindig valami biztató, megnyugtató, bátorító életigenlés árad a művéből. S ez Komáromi egyik legfőbb érdeme, hogy az élet minden pillanatában tud optimista, bizakodó lenni, s a feltétlen életszeretet, a lankadatlan reménykedés átragad az olvasóra is.

Az első témakör regényeiben nemcsak önmagát adja és ábrázolja, hanem igyekszik a családtagokról és a szélesebb környezetről is képet festeni. Regényeinek háttérében a paraszti munka és a nyomor áll. A paraszti sors ellen lázadó őskuruc természetet örökíti meg az apai nagyapja alakjában, a „Hé, kozákok”-ban. A „Hé, kozákok” hősei nyomorba fulladt emberek, akik nagy akarással, valami belső indulatos tűzzel, de sokszor melankólikus nemtörődömséggel tapossák a sáros, pocsolós magyar utakat. A hősökön a kozákvilág indulatos akarása, a ki-robbanni kívánczó testi erő, és a mindenre való elszántság látszik. A föld haragos visszakövetelése hallatszik ajkukról, s egyre húzzák a kozákok az élet iszonyatos igáját, de néha pálinkába feledkeznek, s attól remélnék új, korszaknyitó ötleteket. A lázadó vén főkozák és társainak sorsát nagy együttérzéssel nézi Komáromi, de itt mutatkoznak meg legjobban az író korlátai, amikor maga is visszaretten attól, hogy a főkozák valamilyen erőszakos tette ragadtatja magát. Komáromi hű és igazságos krónikása a mérhetetlen paraszti nyomornak, eljut odáig is, hogy a nép aspektusán keresztül nézi a világot, de gyökeres, forradalmi változást nem akar, s nem fúj harci riadót regényeiben az elnyomók ellen. A 20-as években írt regényeiben még bátran vallja a paraszti származását, büszkén ír arról, hogy szülei nyomorgó parasztemberek voltak, de a 30-as években írt műveiben már, mikor miniszterek barátságával dicsekedhetett, szégyellte egyszerű származását dokumentálni, s nemlétező előkelő rokonait emlegeti. Az írói sikerek tetőpontján

levő Komáromi lemond a paraszti nyomor realista ábrázolásáról és sorsközösségvállalásról. MórícZ Zsigmondtól éppen akkor maradt le, amikor ezen a ponton megakadt írói fejlődésében. A jövőbelátó perspektíva hiányából fakad az is, hogy bár Komáromi hősei ismerik a humort, a munkától meghajszolt emberek tudnak tréfálkozni, nevetni, de a tréfa mélyén mindig marad valami komoly mag. A nevetés mögött mindig marad valami vissza, valami keserű, amely összehúzza a nevető száját, és torz mosolykép merevedik az előbb még hahotázó arcra. A torzmosolyt a kilátástalan holnapra való eszmélés vési a kozákok arcára.

Komáromit ifjúkora megismertette a szinte riasztó, ágrólszakadt szegénység mindenfajta képviselőjével is. Feczkó Jancsi, Paczal Jóska, Vidróczki csak azzal tudják pár pillanatra sorsukat feledni, s magukat vigasztalni, ha néha nagyot mondanak. Az iskolás évek érzelmi közelségbe hozták Komáromihoz a legkülönbözőbb diákfigurákat. Komáromi a vendiák, az örök diák alakját mintázza meg nagy szeretettel Korpa Jánosban, Bakura Dánielben, de Koréh Laci kisdiákos, Csótán Bertikorán kamaszodó, Drabant Péter fényes eleganciájú portréját is nagy-szerűen formázta meg. Finom tapintattal érzékelteti a szunnyadó szerelmi érzések elkerülhetetlen rügyfakadását, a kisdiákok első érzelmi megnyilvánulásait. „A gyerek értetlenül nézi a szerelmeseket, a konyadiák zavartan-diszkrét mosollyal, a nagyobbacska mendikáns fitymálólag. Az önképzőköri költő megszédül belé, mert nem a lányba szerelmes, hanem a lányokba”. [13] (Karácsony Sándor: Komáromi János. 6. oldal.) Komáromit valóban a szülőföld ihlette a legmélyebben, rokonnait, s önmagát ábrázolta ezekben a regényekben. Komárominak gyermekkoráról, szülőföldjéről szóló regényeinek többsége realiztikus, törekszik arra, hogy a munkától elgyötört parasztokat élethűen ábrázolja, betekintést adjon az egyszerű emberek lelkivilágába, de adós marad a másik oldallal — azzal —, hogy keményen támadjon a parasztokat nyúzó földesurak ellen, és az osztályharc feltétlen szükségességét hirdesse a parasztság végső győzelméig.

Komáromi kellemesen anekdotázik, szórakoztatóan mesél, de sokszor öncélúan és mondanivalómentesen. A komoly mondanivaló, az értékes tanulság elsikkad gyakran a szerteágazó mesék és adomák érdekében, s legtöbb művéből még teljesen hiányzik a korában időszerű kérdések helyes megoldása. Az egyik oldalnak — a parasztok szinte elviselhetetlen terheinek és nyomorának ábrázolása és a tehetséges parasztfiúk kínlódásának és vergődésének bemutatása addig, amíg az iskolákat nélkülözések közepette is kiválóan elvégzi — reális ábrázolása nem tudja feledtetni a másik oldal hiányát, azt, hogy forradalmi változások szükségesek a parasztok életkörülményeinek megváltoztatására, és ahhoz, hogy az egyszerű és szegény szülők gyermekei is tanulhassanak. Komáromi nem akart a parasztság életében sorsfordulót előidéző haladó mozgalom harcosa lenni, annak ellenére, hogy származása ezt követelte volna tőle, hanem megelégedett azzal, hogy visszaemlékezett a saját és egyúttal paraszti környezetének küzdelmes életére. A beérkezett író a 20-as évek végén már szégyelli a szegényparaszti származását, s ekkor gyermekkorát meghamisítva, egy dzsentri háttérrel fest

magának. Az „előkelő” emberek között forgolódva úgy érzi, hogy írói sikereit egy „megalapozott” nemesi származással kell erősíteni. Ezért beszél a 20-as évek végén és a 30-as évek elején megjelenő írásaiban a „jómódú” apjáról. A haladó írók táborától éppen ez a helytelen szemlélet idegeníti el.

Komáromi regényeinek másik fő forrása a történelem. A kurucok heroikus küzdelmét és a 48-as szabadságharc eseményeit választja legszívesebben művei témájául. A 48-as szabadságharcról főleg novelláiban emlékezik meg, amelyeket külön fejezetben kívánok tárgyalni. A kurucvilág két nagysikerű regény megírására ihlette, az egyik „Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese”, amely regény önálló fejezetben szerepel dolgozatomban, a másik az „Ordasok”. Történelmi regényeivel a jelen korának kérdéseire próbál feleletet találni, a múltból vett analóg példa kapcsán. A kurucok utolsó lobbanása, reménytelen vágyakozása támad életre a történelmi műveiben. A történelmi regényeiben „... a névtelen, szürke, hétköznapi emberek világát rajzolja meg... mély és emberi sorsukat, szenvedéseiket, küzdelmeiket, semmibehulló végzetüket”. [32] (Pados Pál: Komáromi János. 18. oldal.) Komáromi ráérez arra, hogy a történelem kerekének igazi mozgatói mindig a néptömegek. Ez a felismerés mégsem tette őt a néptömegek érdekeinek aktív harcosává. Regényeivel sikerült neki az olvasó érdeklődését felkelteni a régmúlt korok embereinek élete iránt. A rettenthetetlen kuruc képe régóta kísértette már a művészt, és más tárgyú regényeiből is elővillan a rezesarcú kuruc képe. A „Pataki diákok”-ban Deák Geyza rajztanár úr ijesztő erejű kurucait pingálgatja kis műtermében, a „Mit búsulsz, kenyeres” c. művében is a világháború számkivetettjeit, a foltos nadrágú, zsíros ködmönű kurucokhoz hasonlítja. Komáromi érdeklődését a kurucok iránt valószínűleg kedvenc tanárának, Deák Geyza rajztanár kurucokat ábrázoló festményei keltették fel. A kuructárgyú regényeivel a kurucvilág eszmei tisztaságát, szabadságharcos hitvallását akarta megvédeni, az egyre jobban elburjánzó ál-kurucirodalommal szemben. Komáromi „Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese” c. regénye valóban az író leghaladóbb alkotása, amely minden eposz-szerúsége mellett is, modern történelmi realizmussal megírt paraszt regény”. [33] (Berényi László: „Komáromi János, az író.” Emlékkönyv Komáromi János 25. éves írói jubileumára. 18. oldal.) Ez az egyéni hangú írás hadüzenet, egyúttal halálos csapás volt az annakelőtte divatozó kurucirodalomra, amelynek jól ismert sablon szerint gyártott görögtüzes romantikájában plasztikumai merevséggel mozogtak a ragyogó vitézek. (Berényi László: Komáromi János, az író. 20. oldal.) Azt is keresi az író, mi volt az oka annak, hogy ezek az emberek elhagyták otthonukat és a szerszám helyett a kardot ragadták a munkától elkérgesedett kezeikbe. A regény hősei kívülről toprongyos, elvadult talpasok, belülről indulatos rebellesek. Hús-vér figurák, rongyos kabátban, félretaposott bocskorban, lompos, ragadós hajjal, de ádáz zsarnokgyűlölettel, belső indulattól fűtött harcrakészséggel. A meghamisított, agyonidealizált kurucirodalmat végre megtisztította a zavaros sallangtól, és a kurucvilág szomorú, de valóságos képét mutatta be. A kurucvilág a XVII. század vége és a

XVIII. század eleje, örök ihletője maradt Komáromi Jánosnak. A XVII. század történelmét sokat tanulmányozta, a kort ábrázoló könyveket olvasott, levéltári adatok után kutatott. Az „Ordasok” c. regényében felhasználta az összes felgyülemlett anyagot. Az „Ordasok” az a parádés műve, amelybe beleírta az egész írói egyéniségét, írói pályáját, alapeszméjét, kincseskamrája minden időálló nemes értékeit, szinte úgy mondhatnám, leltár szerint.” [34] (Protestáns Szemle, 1932. 64. oldal. Karácsony Sándor.) A regény Komáromi heroikus optimizmusát tükrözi. Keczer Gábor nemesifjú sorsát mutatja be a Wesselényi-féle összeesküvéstől, Thököly kurucharcán keresztül, Esze Tamás felkeléséig. Keczer Gábort a valamikor szeretett lány — aki egyébként labanc kém — a hóhér kezére adja, de Keczer Gábor 16 éves fia már nyergeli lovát, és készül Esze Tamás táborába. Az „Ordasok” sorsa örök sors. Ki nem irthatják őket, meg nem semmisíthetik őket, de ők sem érhetik el céljukat. Komáromi megérezte és megértette a kuruckor lélektanát. A kuruc hősök rendületlen bizakodással nap mint nap újjáélesztett optimizmussal fognak fegyvert a szeretett magyar hazáért, de a haza közömbös marad irántuk. Komáromi maga is érzi, hogy regényeit a kuruc hősök győzelmével sohasem zárhatja le, de a téma állandóan kísérti, és újra meg újra támadásra indítja rettenthetetlen kurucait. Sok jellemző vonást figyelhetünk meg Komáromi stílusából az „Ordasok” c. művében. A túlzás az egyik fő jellemzője, a toprongyos, rosszul felfegyverzett, elcsigázott kuruchadat valami gigászi erejű seregnek tünteti fel. Megbízható és megbízhatatlan krónikákat, anekdótákat alkalmaz és kever. Elbeszélés közben szemrebbenés nélkül nagyít. Thökölyt elfogatja a török basa, és a sátort harmincezer kontyos török veszi körül, egymás után meséli el a kuruc és labanc kegyetlenkedéseket, a kuruc kegyetlenkedéseket jogosnak, igazságosnak tartja. Ez művészi pártállás az „Ordasok” mellett. Komáromi a romantikát is beleviszi a kurucok csatáiba. A kuructárgyú regényei Komáromi leghaladóbb alkotásai, mert ezekben bátor hitet tesz a szabadságharcos szegénylegények mellett, elismeri a néptömegek harcának jogosságát elnyomóik ellen, és sorsközösséget vállal velük. A Rákóczi szabadságharc szomorú végét, a kényszerű bujdosást mondja el a „Zágon felé” c. regényében. Az olvasó is teljesen beleéli magát a bujdosók lelkivilágába. Pethő Sándor ezt írja a műről: „De nem is akarunk felrezzenni a melankóliának abból az egyhangú, tompa zúgásából, amelynek hatalma eluralkodik érzéseinken, kedélyvilágunk fölött, az idegzsongító muzsika, amit a rezignált mélabú, az elhalkult és megtisztult életfilozófia és az öldöklő honvágy motívumaiból kavart”. [35] (Magyarság, 1934. évf. 251. szám.) A mű középpontjában Mikes áll. A mű sok apró epizódot, könnyes, borongós, halkszavú visszaemlékezést ad a bujdosók életéből, akik a „nagy viharból” idegenbe menekültek. Komárominak ebben a művében még a bujdosók felett is ott lebeg a jövőnek egy bizonytalan ígérete. Hazajutnak talán.

A kuruckor szomorúságából, lehangoltságából sok mindent felfedezhetünk a harmadik témakör regényeiben is. A háborús emlékeiből szőtt írásai, a háború idegtépő borzalmaiba került ember lélekrajzát adják. A háború vad vihara közvetlenül éri Komáromit, maga is szenvedő áldo-

zata az embertelen pusztításnak, súlyos sebet is kap. Számára megrázó, mélyenscbzó élménysorozat a világháború. Érzi és látja, hogy ez a pusztulásnak eljegyzett generáció megtanulja megbecsülni a perc boldogságát, s kurta véletlen örömeiket is. Úgy véli, hogy e teménytelen szenvedés után az emberek megérdemlik a boldogságot. Különösen a háborúban magáramaradt nők helyzetét érzi tragikusnak. Az otthonmaradt menyasszonyok sorsa az örökös, reménytelen várás lett. Így ír erről „Az idegen lány” c. regényében: „... a kis menyasszonyokból nagy menyasszonyok lettek, Csíkban és Szepességben. És ők még mindig várnak... ősz lesz egyszer a hajuk, és ők még mindig bízni fognak a vőlegények ígéretében”. [36] (178. oldal.)

Komáromi világháborúról szóló művei hűen követik a háborús cseményeket a „Mit búsulsz, kenyeres”, „Cs. és kir. szép napok”, „A régi szerető”. A háború után az emberek kétfelé szakadtak, akik otthon maradtak, és akik elmentek, s ezek nehezen értik meg egymást. A háború tévútra viszi azonban Komáromit. A háborút végzetes csapásnak látta, amely a fatalitásból való hitéből származott, a magyarság tragikus szemléletéből. A háború vége, a Trianon, sovinizmust szül benne. Regényeiben sokszor feltűnik a háború után elvesztett területek képe, s lekicsinylőleg beszél a szomszédos cseh népről. Az irredenta hang is át-szővi néhány írását. Az a véleménye, ha Trianon nincs, minden más-ként lett volna, most reménykedni kell. A marxista esztétika tisztasága megköveteli, hogy bátran és következetesen szóljunk Komáromi sovinizta és irredenta tévelygéseiről, és keményen elítéljük azokat. De nem lennénk igazságosak, és a marxista dialektika örökérvényű követelményei ellen vétenénk, ha ugyanakkor nem mutatnánk rá arra, hogy Komáromi alkotásai a sovinizta, irredenta uszítás mellett elítélik az eszeveszett háborús vérfürdőt, s Komáromi együtt érez és reményt nyújt a háború számkivetettjeinek, s békét kíván.

A „Mit búsulsz, kenyeres” c. novellisztikus regényében az író első személyben, mintegy a szemtanú borzadó jajkiáltásával mondja el a világháború első évének történetét dióhéjban. Ezeket az élményeket Komáromi maga jegyezte fel a pislákoló gyertyafény mellett, mikor rövid harcközi szünet volt. Ezt a művét 1915-ben rendezte sajtó alá lábadozása idején. A háború átformálja az embert. A háborút járt ember világszemlélete megváltozik, jobban ragaszkodik az emberekhez, s jobban megszeretik egymást. A háborúban mindenki alázatos lesz, és nagy szeretettel gondol a távoli hazára és az otthoniakra. A vad öldöklés a végleteket is megszokottá teszi a katonák számára. A valóság és a képzelet szinte egybefolyik. A fegyverek idegtépő zaja, az ágyúból kicsapó lángnyelv földre terít százakat, és borzongató, vérvörös fénye az égig csap, s a borzalmas és a fenséges szinte egy ölelésben dübörög fel a világ fölött.

Megemlékezik barátairól és ismerőseiről is, Czebe Márton önkéntesről, Görgei Márton szigorlóról, a vitéz Ozoróczy főhadnagyról, s külön összefoglalja az összes sorstárs életét. „Akkor már csakugyan olyanok lehettünk, mint az a bujdosó szegénylegény, ki az erdő mélyén pa-

naszolja el lovának, hogy a sok folttól ugyan nehéz a nadrágja, zsiros kalapja pedig a lapockáját verdesi . . ." [37] (Mit búsulsz, kenyeres.)

A „Cs. és kir. szép napok” c. írása a bécsi sajtóirodán töltött napjait meséli el. Komáromi sokan álmodozó, merengő írónak tartják, éppen ez a műve bizonyítja, hogy van érzéke a szúráshoz, támadáshoz is. Hibája az, hogy kicsit megbocsátó humorral ír a bécsi sajtóirodáról. Az elnéző mosoly jellemző Mikszáthra, Móriczra és Krúdyra is, de csak pályájuk egyik szakaszán, s túljutnak ezen a ponton, később bírálatuk élessé válik, és a magyar valóságot irgalom nélkül pellengére állítják. A korrupst, züllött, erkölcstelen úri Magyarország és képviselőivel szemben félretesznek minden illúziót, és bátran leleplezik a velejéig rothadt rendszert. Komáromi nem tud és nem is akar lépést tartani a pályájukon ábrázolásmódjuk elmélyülésével és kíméletlen, őszinte bírálatukkal felfelé haladó művészekkel.

Ha kissé megbocsátó hangon is, de Komáromi a „Cs. és kir. szép napok”-ban leplezetlen őszinteséggel mesél a császári és királyi hadügyminisztérium irodájáról, a címkórságban szenvedő Hunke kapitányról, az elaggott vezérőrnagy verskísérleteiről, és a viszonylag békés sajtóiroda háborúsdí játékáról.

„A régi szerető”-ben a háború borzalmaiból a békés életbe, a régi szeretőhöz visszatérő ember útját rajzolja meg. Lélektani regény „A régi szerető”, a női psziché finom boncolgatása. „A régi szerető” testvérkéje sokban rokon „Az idegen lány” Hedvigjével. Nehéz kiismerni a női szeszélyt, fáradságos hozzáférközni egy bonyolultabb jellemhez, nagy kitartást igényel egy mély gondolkodású, álmodozó, de nagyműveltségű lány meghódítása, de megéri — ez Komáromi tanítása. Ha feloldottuk a lány bizalmatlanságát, megismertük érdeklődési körét, vonzóvá tudtuk tenni számára azokat az eszméket, amelyeket magunk is szépnek, erkölcsösnek és igaznak tartunk, akkor nagy lépést tettünk a „testvérke”-féle talán kissé egzaltált lányok megnyerésére. A regényben feltűnik a rokonszenves, nagy hazudozó Vidróczki is, aki meg nem történt haditetteivel dicsekszik, s mosolyt fakaszt a háború vértengerében is. A „Szomorú éjszakák” és a „Ferdén süt a hold” c. műveiben is elítéli az esztelen vérontást.

A férfi és a nő viszonyát tárgyalja sok regényében. A három főbb témakör köré csoportosuló alkotásai is fessegetik ezt a kapcsolatot, de talán külön csoportba is lehetne elemezni néhány írását. „Az idegen lány”, „Reménytelen szerelem”, „Az elvált feleség”, „Hat vőlegény”, „Elment a nyár”, „Zúg a fenyves”, azok a regényei, amelyekben fő témaként szól a férfi és nő viszonyáról, de a többi műve is keresik a fiú és leány harmónikus kapcsolatának lehetséges módját.

A Komáromi regények tipikus felépítése az, hogy a fiú és lány küzdenek egymásért, de akadályok merülnek fel, közben regényről regényre azonos figurák jelennek meg, regényről regényre részben vagy teljesen azonos epizódok ismétlődnek, s végül a leendő fiatal pár egymásra talál. Feltűnik Vidróczki vagy sorstársainak szórakoztató figurája, s valami valószínűtlen történettel ejti ámulatba hallgatóit. A férfi és a nő kapcsolatának típusregénye a „Zúg a fenyves”, Komárominak

ez volt a legkedvesebb regénye. A „Zúg a fenyves” a legjellegzetesebb alkotás abból a szempontból, hogy Komáromi milyennek képzei a női és férfi ideált. A két nem harcának hosszú útját ebben ábrázolja a leg részletesebben. Mayer Teri, a regény hősnője előttünk fejlődik a kacérkodó, hiú kislányból érett, szerelméért küzdeni tudó asszonnyá. Mayer Teri Kálmánnal, a regény férfi főszereplőjével először csak ingerkedik, heccelődik, azután komolyan beleszeret. A komoly, mély szerelem megszületéséig Kálmán alakította, fejlesztette kapcsolatukat, utána a szerelmes, felnőtté érett lány irányítja további sorsukat. Sok epizód, mellékeseemény gátolja a két szerelmezt abban, hogy véglegesen megtalálják egymást. Az író sokszor mesterségesen nyújtja az egyes epizódokat. A regény megoldása sok romantikus vonást rejt magában. Mayer Teri a sok akadály és megpróbáltatás után ott akar találkozni Kálmánnal, ahol kutatva nyomát, elvesztette őt szeme elől. Kálmán jellemfejlődéséről nem nagyon beszélhetünk a regény cselekménye folyamán, annál szembe tünőbb az, hogy Mayer Teri a szemünk előtt érik öntudatos, érzelmekben gazdag, szerelméért küzdeni tudó asszonnyá. Komáromi a férfi és a nő viszonyát feszegető regényeiben többségében ugyanazokat a módszereket alkalmazza, mint a „Zúg a fenyves”-ben. A női és férfi szereplőket hosszú, nagy kitérőkkel tarkított úton viszi végig, amíg eljutnak egymáshoz, és érzelmileg teljesen összehangolódnak. A férfit, amilyennek megismertük a regény elején, olyannak találjuk a regény végén is. A női szereplő azonban legtöbbször előnyére változik meg. Komáromi nőalakjai többségükben túlzottan eszményítettek: „Az idegen lány” és a „Reménytelen szerelem” c. regényei a kompozíció és jellemábrázolás tekintetében azonosak a „Zúg a fenyves”-sel. „Az elvált feleség”-ben megrövidül a házasságig eltelt idő, az író inkább a házasságban kutatja a nő és a férfi boldogtalanságának okát. Arra a következtetésre jut, hogy a fiatalok megértenék egymást, boldogok lehetnének sokkal hamarabb is, ha jobban alkalmazkodnának egymáshoz. A nő és a férfi harmonikus viszonyának lehetőségeit kutató regényeiben is feltűnnek a jellegzetes Komáromi-figurák, csak mindig más névvel. Az „Elment a nyár”-ban Csopak Jóskaival találkozunk, aki az első nap elmulatja a fizetését. Az „Elvált feleség”-ben Madár tanár a kereszt-rejtvény „matador” az érdekes, mosolyt fakasztó figura. „Az idegen lány”-ban Csuhánszky, a nagy csatangoló az egzotikus alak, a „Reménytelen szerelem”-ben Vaczulik, a fanatikus ember, Árpád sírját kutatja. Komáromi a történeteit ezeknek a fantasztikus embereknek a megjelenésével szakítja meg, eltréfálkozik, elnevetgél rajtuk, azután folytatja a megkezdett történetet. Ezeket a figurákat kissé túltipizálta, és sokszor fellépésük erőltetettnek hat.

Külön kell beszélni Komáromi János kompozíciós művészetéről. Komáromi regényeinek kompozíciója nem szilárd, hangulatokat ismétel. Néhány nagyszabású regényénél, mint a „Régi ház az országútnál”, „A régi szerető”, „Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese”, az igényes téma megkívánja a szilárd szerkezetet és a tartalom és forma dialektikus egységéből fakad, hogy a komoly tartalom kialakítja a megfelelő adekvát formát is. Regényei többségében a sok apró, az íróban felütlő

esemény, visszaemlékezés lazán tapad a vázhoz. Sok novellisztikus regénye van, amelyek novellafüzérből állanak — „Pataki diákok”, „Az ősdiák”, „Különös utazás”, „Mit búsulsz, kenyeres...” —, de az író éntörténetének megszakíthatatlan folyamata összefűzi a lazán összefüggő eseményeket, vagyis az alapváz az író élettörténete, amelyből mindig más-más életpillanatot mutat be, amelyeknek egymásutánja sem kronológiailag, sem eseményszerűen nem függ össze. Az első személyben beszélő főhős — az író — személyes és írói varázsának hatása kelti a szorosabb összefüggés érzését. A legszilárdabb kompozíciója az eposzi levegőjű regényének van, az „Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese” c. művének.

Komáromi nagy regényeinek legjellemzőbb alakjait, vagy jeletereit novella formájában külön is feldolgozta. Természetesen így több regényrészletet novella formában is sokszor a legkisebb változtatás nélkül viszontláthatunk. Másrészt nagy lélegzetű regényeinek alakjait miniatűrben megmintázza novellákban, és a miniatűrökből épül fel a vaskosabb regény. Drabant Péter, a könnyelmű egyetemista észbontó eleganciáját levetve, ágyban fekszik, mert nincs mit felvennie, „Az ősdiák”-ban meg „Egy régi ősön” (Szülőföldem szép határa c. kötet) c. novellában is. Szikora tanító úr hazafias kirohanásait halljuk a Habsburg-ház ellen a „Harangoz a múlt”-ban, meg az „Egyszer régen” c. novellában. (Szülőföldem szép határa c. kötet.) Csopak Jóska segédjegyző a havi fizetését egy-két nap alatt elmulatja, a Terka néninek még lakbért sem tud fizetni, az „Elment a nyár”-ban meg „Hír a falumból” c. novellában. (Őszi verőfény c. kötet.) Komáromi apai nagyapja, a rettenetes főkozák verekedik a „halállal” a „Ié, kozákok”-ban, s ugyanezt a történetet olvashatjuk a „Verekedés a halállal” c. novellában is. („Vidróczki s még néhány ágrólszakadt” c. kötet.) Komáromiék kertjében — több regényében — láng csap fel. Azt hiszik, hogy ott kincs van elásva, s kutatni kezdenek a kincs után. A „Régi ház az országútnál” c. regényben Turbis Antal elkáromkodta magát a kincssásás közben, s azt mondták, akkor esett le a kincs a föld mélyébe. „A tehenke” c. novellában (Rongyos gárda c. kötet) viszont Vajda György káromkodott a hasonló helyzetben. Vidróczki a háborúalatti hőstetteivel dicsekszik, hadnagynak adja ki magát „A régi szerető”-ben és az „Úton Vidróczkival” (Szülőföldem szép határa c. kötet) és a „Vidróczki” (Vidróczki, s még néhány ágrólszakadt c. kötet) novelláiban. Nem mindig lehet nyomon követni a regények és novellák azonos szituációit, mert néha az epizódok magvát megtartva ugyan, új színekkel és részletekkel gazdagítja az író azokat egyes írásaiban. Komáromi azonos helyzeteket ismételi, miért érezzük mégis, hogy felkelti a változás, az idő folyásának érzését? Az idő változását azzal érzékelteti, hogy mindig más-más hangulat következik, s a hangulatváltozás sora adja az idő múlásának érzését. A sok epizód és hangulatváltás megengedi, hogy a regények főbb szereplői mellett sok mellékszereplőt vonultasson fel. A mellékszereplők sokszor valami érdekes, ritka, furcsa, szokatlan vagy feltűnő emberi tulajdonság hordozói. Bakura Dániel, Drabant Péter, Zohor Ábris, Szabó Béni bácsi, Vidróczki, Csuhánszki, Csopak Jóska,

Pistik a betyár, Vajda György, s a többiek a társadalom különböző rétegeit képviselik a regényekben. Sajátságos, komáromis megoldás az, hogy a regényei végén az író gyakran összegyűjti a szereplőket, és mint egy nagyigényű zenei alkotás fináléjában, az összes felhangzott motívum egy harmonikus, szép akkordcsoportban búcsúzik a zenerajongóktól, úgy intenek „Vale”-t Komáromi összes szereplői, akik az író által nekik szánt kisebb vagy nagyobb feladatot elvégezték. Minden szereplő sorsa megnyugtatóan zárul le, és minden csemény a várakozásnak megfelelően fejeződik be, és ez az egyik oka, hogy olyan sok olvasója volt a tehetséges írónak. A másik ok meg az, hogy a hazai viszonyokkal szemben elnéző, nem bírál élesen, s ezért az akkori társadalom vezetői személyesen is fokozták írói hírnevét, hogy az élesebben látó, merészebben bíráló, haladóbb gondolkodású írók fölé egy mesterséges magaslatra helyezték, mintegy jelezve, ilyen írókra van szükségük.

Regényalakjai általában nem típusok, és az író nem támad egy-egy osztály vagy réteg ellen a tipizált alakokon keresztül. Alakjai nem képviselnek társadalmi osztályokat, élik a maguk egyszerű életét, s az olvasó is úgy érzi a regény végén, hogy elbúcsúzott egy-egy kedves ismerőstől. A hősök mögött nem lát társadalmi osztályokat, osztályharcot, csak egy epizódokkal tarkított megszokottabb életutat. Komáromi alakjai ennek ellenére hús-vér figurák, akik élnek, éreznek, gondolkodnak, de csak a magánéletben, a társadalmi harcoktól idegenkednek.

Komáromi maga is ír a „Kiről mintáztam regényalakjaimat?” [38] (Komáromi János 25. éves írói jubileuma. Gyűjteményes kiadás) c. cikkében arról, hogy honnan vette néhány figuráját, és hogyan szerkesztette ismertebb műveit. Néhány szereplő mintaalakját nem fedheti fel — írja — , mert még élnek, s esetleg megsértődnének. Az említett cikkben a következőket mondja az író: „az író úgy dolgozik rendszerint, hogy előbb az alakjait állítja fel, s akkor próbál valami mondanivalót bogozni köréjük. Egy alkalommal azonban fordítva dolgoztam, éspedig a „Zúg a fenyves” írása közben. Itt tudniillik készen kaptam a történetet, de nem ismertem a szereplőket, kivéven a főhóst: Nemes vitéz Soltész Miklóst, legközelebbi sógoromat”. Egy balatoni fogadó teraszán mesélte el a sógor Komárominak Mayer Terivel való búskomor szerelmi történetét. Komáromi megjegyzi, a „Zúg a fenyves” főhősnője ma is él, Losonc egyik legszebb asszonya. Komáromi a „Reménytelen szerelem” c. művében az előbbihez hasonlóan jelöli meg a regényeinek alkotási folyamatát. „Addig, ha könyvet írtam, az volt a módszerem, hogy először regényeim alakjait válogattam ki, s ha készen voltam velük, némi laza mesét bogoztam köréjük. Ezúttal fordítva történt. Kész történetet kaptam a tavalyi esztendőben, amelyet átsimítva adtam közre aztán, de amelynek szereplőit nem ismertem”. [39] (Reménytelen szerelem. 14. oldal.) Ez a két önvallomás kitűnően rávilágít arra, hogy Komáromi milyen módon alkotta regényeit. Az egyik módszer, hogy kiválogatja kedvenc figuráit és egy történet keretében viszi végig őket az írónak tetsző úton, a másik az, hogy kész történetet kap, ismeretlen szereplőkkel, s ezt kissé átcsiszolja. A kedvenc szereplőit legtöbbször élő figurákról mintázza. A „Kiről mintáztam regényalakjaimat” c. cikkében

több alakot felsorol. A „Hé, kozákok” Brugós kasznár alakmintája is él. Sennyey Géza grófnál szolgált Csörgén, s Szendrey Józsefnek hívták. Feczkó Jancsit életben is ugyanúgy hívták, s az író anyósának gazdaságában szolgált Legenyén. Vajda György és Szopkó Mihály Komáromi anyjának egy-egy hűgának férje. Pintér Máriát édesanyjáról mintázta Élő alak volt Korpa János is, akik később parókiára került, s ott öngyilkos lett, állítólag a kollégium után való olthatatlan vágyakozásban. A „Cs. és kir. szép napok” Hunke századosa a valóságban Nagele nevet viseli. A „Nagyleányka, kislegényke” két főhőse Komáromi Ágnes leánya és János fia. A „...lépten-nyomon előforduló Mudrony Sanyi én magam volnék téveteg gyermekkoromból, s a magával nem bíró Mudrony József senki más, mint szegény, néhai apám”. (Komáromi János: „Király mintáztam regényalakjaimat.” 2. oldal.)

Külön figyelmet érdemel Komáromi tájbrázolása, írói nyelve és stílusa. Regényeiben örökös diszlet a szülőföld tája, mintha más tájat sohasem ismert volna. „Csendes ez a táj, csendes, magasztos, és szomorú, mint minden, ami telítve van az emberi szenvedés örök és engesztelhetetlen emlékeivel”. [40] (Márai Sándor: A felvidéki író. Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új Folyam. 60. kötet. 254—257. oldal.) Komáromi kedves tájait a szereplőkkel is megszeretteti. „Hedvig asszony akkor már a gát tetején állt zsebregugott kézzel, s magáról megfélemedkezve tapadt rá a Vihorlára, amely kezdett már elmerülni a szürkességben.” (Reménytelen szerelem. 60. oldal.) A „Harangoz a múlt” Mudrony Sanyija is elmereng a szép tájban, „...előtte feküdt a Tót Lapály ezer télutói szépségével... és a fehérben vakító táj legtávolabbi északi pontján a „Vihorlát” ugrott ki és oromlott a felhőkön túlra.” (Harangoz a múlt. 28. oldal.) Komáromi különös szeretettel választja meg az évszakokat is. A tavasz és az ősz a kedvenc évszak, a tél és a nyár mindig hamar elrohan. Ahogy regényei figuráit örökösen ismétli, ugyanúgy citálja egymás után a kedvelt évszakokat is. Mondatokat ismétel: „Itt volt a tavasz”. „Akkor már ősz volt”. Talán legjellemzőbb ez a számtalan-szor előforduló mondat: „...mentek a felhők észak felé...” A „Régi ház az országútnál” c. regényének minden fejezetét a soron következő évszak leírásával kezdi. A világ folyása sokszor körforgássá alakul. „Ősz lett... ősz lett...”, stb.

Komáromi nyelve is sajátos. A humorisztikus nyelv jellemző rá, amelyet legjobban a „Pataki diákok”-ban figyelhetünk meg, de regényeinek többségére is jellemző. Stilisztikailag is kifigurázza azt, akiről beszél. Ennek nyomait Csokonainál és Jókainál is megtalálhatjuk már. Stílusa ironikusan diákos, hol cikornyás, nagyos, hol nagyképű, vagy naiv. A kamaszos stílus a gyakran használt mondasokban figyelhető meg talán a legjobban. „Kémeim jelentették...”, „De mondd, kérlek alássan, nem akadna nálad véletlenül egy hatos...”. A regények stílusa is ismétlődik, akárcsak a jellegzetes figurák, epizódok és megszokott tájak.

Komáromi művészetéről átfogó képet ad Pados Pál dolgozatában, mikor ezt írja: „Kedves hangú elbeszélő volt, izes magyar nyelven írta meg a sokszor bizony vékonyszálú történeteit. Önmagától ömlő lírai-

sága eléggé el tudja feledtetni a konstruktív erő hiányát, de az ismétlődő alakok, jellemek, epizódok, sőt néha egész megoldások is végül is egyhangúvá teszik írásait.” [41] (Pados Pál: Komáromi János. 24. oldal.)

Komáromi János eszmei téren a szélsőségek embere volt. Komáromi a nincstelen szegénységből származott, s ezt a kilátástalan paraszti nyomort dokumentálja fiatalkori regényeiben, de a lázadás gondolatáig nem jut el. A háború tévútra viszi, és sovinizmust szül benne. A két világháború közötti beteges nosztalgia a nemesi cím után megérinti az egyszerű származású Komáromit is, és a rang- és a címkórság fűti ezután írói pályáján. Mikszáth és Móricz túljutnak ezen a kortüneten és Mikszáth feladja a dzsentrit megértő humorral ábrázoló tematikát, illetve Móricz a paraszti származását vállalja. Mivel Komáromi írói kibontakozása a két világháború közötti időre esik, fejlődésében törés áll be. A „Magyarság” c. látszatellenzéki lapnál és a „Napkelet”-nél a Habsburg-párti legitimista lapnál dolgozik, ezek a lapok jobbról bírálják és nem balról, s nem is tudják elősegíteni az író fejlődésében. Akkor érik meg Komáromi íróilag, mikor az áellenzék befolyása fokozódik, és mivel nincs szilárd, haladó világnézete, beleesik az álírói ellenzék verembe. Társadalomszemléletéből következik, hogy regényeiben nagy mozgalmas mozdulatlanság van. Alakokat és eseményeket ismételi, és a hangulatváltogatással kelti az időváltozás érzését. A társadalmi helyzetet statikusnak látja, s ebből fakad, hogy regényeinek megoldásai megnyugtatóak. Az epikus mozgás sokszor hiányzik regényeiből, és túltípiált, Vidróczki-féle rokonszenves örök nagyotmondókkal próbál életet, hangulatot és mozgást vinni a műveibe.

Néhány kitűnő alkotása, mint a „Cs. és kir. szép napok”, „Régi ház az országútnál” és „Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese” azt bizonyítja, hogy volt érzéke a bátor bírálatához, a változatos paraszti élet realista ábrázolásához, és merete vállalni Esze Tamás kurucainak nemzeti szabadságot és függetlenséget követelő jelszavait. Komáromi legfőbb értékeit zamatos, magyaros nyelvében, természetes ömlésű stílusában és szelíd, meleg humorában foglalhatjuk össze. Komáromi a maga korában népszerű, kedvelt író volt, és talán ernyedetlen hazaszeretetéért, diákos humoráért vált annyira népszerűvé. Komáromi szerette a népet, s minden írásából magyarságszeretete tükröződik. Írói társai is szeretettel nyilatkoztak a korán elhunyt Komáromi Jánosról.

**„Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese”,
mint Komáromi leghaladóbb és legművészibb alkotása [42]**

Komáromi János legkedveltebb történelmi korszakere a kuruc-kor volt. Nem elégedett meg a történelmi könyvek tanulmányozásával, hanem a különböző népmesék és népmondák után is kutatott, amelyekből Esze Tamás alakja méginkább közelebb kerülhetett hozzá. Már gyermekkorában hallott Esze Tamásról. „Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese” második kiadásának előszavában így ír erről: „a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás alakja velem járt mindig. Úgyszólván azóta,

ameddig csak vissza tudok menni emlékeimben. Legelső ilyen emlékem az egyik anyai dédapámtól volt. Ha — nyolc éveske ha lehettem akkor: dédapám túljárt a kilencvenen... kevésszavú, vallásos ember volt ez a dédapám. De csak hétköznapokon. Mert vasárnapi délutánok alkalmával... ha iszogatni kezdett csöndeskén, mérhetetlen düh fogta el... Ilyenkor volt elemében a dédapám... Ilyen veszett pillanataiban mindig Esze Tamást, a kegyetlen és nagyerejű öreget emlegette, a szegény emberek egyetlen oltalmazóját, akinek olyan erő volt a karjában, hogy szálfákat tépdesett ki a lazonyi erdőben. Persze félkézzel. A bajusza meg olyan volt, hogyha jókedve akadt, hát a két fülére csavarhatta volna. Ám ritkán volt jókedve Esze Tamásnak, mert Esze Tamás többnyire dühös volt, minélfogva szakadatlanul káromkodott.”

Komáromi úgy vélte, hogy a heroikus kurucharcok korszakáról, Rákócziról és Esze Tamásról csak olyan művet alkothat, amely a leg-reprezentatívabb műfajnak, az eposznak a kellékeit is felvonultatja. Így született meg az eposzi levegőjű és kompozíciójú regény. „1921 nyárutóján írtam az „Esze Tamást” egyetlen lendületben” — írja Komáromi a „Kíró mintáztam regényalakjaimat” c. cikkében. A regény alakjai nem cifra daliák, hanem nekibúsult, indulatos rebellisek, toprongyos, korgógyomrú, elvadult talpasok Esze Tamás talpasai.

A regényt Komáromi a szabadságharcos kurucok szemléletéből írta meg, és egy népi aspektusból megírt mű nem lehet teljesen reménytelen. Karácsony Sándor, Komáromi Jánosról szóló művében is azt írja, hogy szerinte történelmi fatalitás, hogy a magyar nép szabadságharcai mindig elbuknak, de mindig van folytatója is.

A regény eposzi felépítésű. Az első ének — így nevezi Komáromi a fejezeteket — a mű exozíciója, megmutatja, hogy az író „fegyvert és vitézt” énekel, a kuruc—labanc harcok korát. Ezután jön az enumeráció, a seregszemle. A kiemelkedő hősök neve mellől nem hiányzik az epiteton ornáns sem. Thúróczi úrfi szavára mind előlépnek a bujdosók. Majos Ferenc „az a hamis, istentelen, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc, rebellis latroknak szegény rezesorrú kapitánya”, s megjelennek a többiek: Tokaji Ferkó, Szalontay a végardói bíró, Tyukodi pajtás, Zöld Demeter, Vajda Gergely, Soltész Pál, Buga Jakab „egyik lába bocskorban volt, másik mezítláb volt”, Pikor János és a többiek. Thúróczy Miklós kiadja a harcra kész kurucoknak a jelszót: „Urat és papot senki meg ne bántson”. Itt lép fel az első konfliktus, mert a fellázadt nép nemcsak a németek, hanem az urak ellen is menni akar. A nép a függetlenségi harcát a társadalmi harccal is össze akarta kapcsolni. A barokk eposzok szokásos eleme is benne van a regényben. Esze Tamás először nem jelenik meg a regényben, csak beszélnek róla. A retardáció azt célozza, hogy még hatalmasabb, félelmetesebb vitéznek tűnjön fel Esze Tamás, amikor az V. énekben a homéroszi jelzőbokrokkal előtérbe lép. A II., III. IV. ének a főcselekményt készíti elő. Esze Tamás fogságba esett, de a kurucok harcai folytatódnak. Újhelyen Nagylábú Dávid „szökött pataki pékmester” elkialtotta magát: Hozzá, csak hozzá, ti rongyosok! Most mutassátok meg, mit tudtok!” A kurucok megnyerték a csatát, s talán egy szál né-

met sem maradt életben. Elfoglalták Patak várát is. Thúróczy 150 katonát küld Esze Tamás kiszabadítására. A győzelmek hírére a szegénylegények egyre jobban előmerészkednek . . . , s mikor aztán zöldbe borultak a ligetek, egyszerre takargatott rémülettel, vagy titkos ujjongással látta mindenki, hogy megjött a második kurucvilág” (79. old.). A rettentő népnymor fegyvert adott a kurucok kezébe. „Mert soha még egy más nép nem éhezett annyit, mint a magyar nép ebben az időtájban. Nem is emberek voltak ekkor már a magyarok, csak erdőkben és sziklák között bujkáló és tengődő kutyák.” (76. old.) A paraszt és nemes egyaránt elégedetlen volt. Az általános elégedetlenség már csak vezérre vár, hogy szervezett támadássá formázódjék. Ezért követeket küldenek a fiatal Rákóczi Ferencért. Itt törés áll be a felfelé ívelő regény menetében, mert Rákóczi megriad, és Bécsbe menekül. A kurucok tovább folytatják a hősi harcukat, s különös féktelen öröm tölti el őket akkor, amikor Tokaji Ferkó levelet hoz a kiszabadult Esze Tamástól. Az V. énekben végre megjelenik Esze Tamás. A kurucok veszettül erőlködtek a böcsi csatában, mikor meghallották: „itt van már Esze Tamás! . . .” „Pontosan éjfél volt akkor s a kegyetlen és nagyerejű Esze Tamás valóban közeledett, de hogy közeledett, könnyörülő úristen.” (116. old.) Esze Tamás „rengőfarú kancáján” érkezett. Esze Tamás epiteton ornánsa, sőt még az író által lovának is adományozott állandó jelzője valóban nagyszabású eposzi hőssé avatja Esze Tamást. Esze Tamás neve szinte minden sorban előfordul az V. énekben, ezzel is kívánja hangsúlyozni a hős nem mindennapiságát. Esze Tamás megjelenése a csatában óriási esemény volt a mezítlásosok között. „Hanem az aztán csata volt. Esze Tamás halántékáról úgy szakadt az izzadtság, mint ereszhéjről az eső, és ha egyet kanyarított maga körül a csákánnyal, négy-öt német és morva repült szét szívfacsaró jajgatással.” (117. old.) Az író a túlzás minden eszközét felhasználja, hogy hőset még nagyszerűbbé, hatalmasabbá tegye. Ez a nagy csatajelenet is eposzi kellékek felhasználásával megy végbe. Esze Tamás kitűnő alvezérei is a színre lépnek, Buga Jakab, Jesztreb András, Tokaji Ferkó, Majos Ferenc és a többiek. Esze Tamás állandóan biztatta kurucait „hozzá az némethez, beregi hajdúim! Hozzá az némethez ugocsi rusnyákjaim!” (120. old.) A bocskoros rusnyákok előkapták a hadarócsépet, s szemközt mentek a lovasoknak, a bitang hajduk viszont, ezek az istentől elrugaskodott legények, oldalról rohanták meg a császári lovasokat. (12. old.) „Esze Tamás is állta a sarat”, úgy szakadt már róla a vér, mintha vérral telt dézsákkal öntözték volna a fejét meg a lábát. De nem a saját vére volt: az ellenség vére volt az! (121. old.) A német túlerő diadalmaskodott. S minden eposzi jelző és túlzás ellenére a „rengőfarú kancán” viaskodó „kegyetlen és nagyerejű” Esze Tamásnak, aki egy csapásra négy-öt németet pusztít el és hős szegénylegényeinek menekülni kell a napfényben fennhéjázóan villogó császári szuronyok elől. Esze Tamás még egy utolsó, dühös fenyegetést küld a labancok felé: „Urak! Urak! leszámolok még Veletek!” (122. old.) És akkor rengőfarú lovának hasába vágta sarkantyúját, s menekülni kezdett. „Olyan menekülést nem látott még a világ! Húsz szökéssel a szerencsi ország-

úton, negyven szökéssel a keresztúri országúton csattogott Esze Tamás lova.” (122. old.) Komáromi ugyanazzal az epikus lendülettel írja le Esze Tamás menekülését, mint a megindulását. Az író érzékelteti és szinte szuggerálja, hogy a csatavesztés ellenére Esze Tamás nem jelentéktelen figura, hanem továbbra is nagy eposzi hős marad. Esze Tamás vitézei elgyötörten, megkínzottan menekültek a szalánci erdők felé. Egymás után esnek el a kuruc kézen levő várak is. A magyar urak is fegyverkezni kezdtek Kassától Munkácsig. Esze Tamást szörnyű düh emészti. „Rettentő harag emészti bensőmet, s jaj lesz a németnek, jaj lesz az uraknak, jaj lesz mindenkinek, ha mégegyszer megindulok ellenük” (143. old.), s Esze Tamás iszonyatos torka átdörgött a völgyön. A VI. és VII. ének Esze Tamás utolsó nagy csatáját készíti elő. Az író egy másik enumerációra is kényszerül, a kurucok ellen kényszerítő urak seregszemléjére. A „nagyerejű és kegyetlen” Esze Tamás talpasai és a labancok megindulnak egymás ellen a VIII. énekben, „... a Helmec patak és Ronyva vize partjain fojtogatták egymást urak és parasztok, s magyarok haldokoltak mind a két parton”. (193. old.) Bár Esze Tamás most is tűzvészszerű pusztítást vitt végbe az ellenség sorai között, és kurucai is derekasan harcoltak, mégis a roppant túlerő menekülésre kényszerítette őket. „Nagyerdei kanászok, fátrai tótok, beregi talpasok és ugoccai rusnyákok széledezni kezdtek ekkor, de még messziről is vissza-vissza nézegettek, s úgy búcsúztak néhez szívvel a „kegyetlen és nagyhirű ezredestől”. (200. old.) A mesés elem sem hiányozhat az eposzi szerkezetű regényből. Híre terjedt, hogy estétájban titokzatos kékes lángok gyúlnak ki a kurucok zászlain, úgy vélték, hogy a Szűz Mária küldte ezt a túlvilági biztatást a földi ellenség ellen. De Esze Tamás érezte már, hogy végső csatáját elvesztette. Elhatározta, hogy Bécsbe megy, hogy Rákóczit megnyerje egy következő felkelés számára. Esze Tamás talpasainak szomorú végét látva, könnyekre fakadt. „... olyan könnyek estek ki a szeméből, mint egy borsószem”. (205. old.) A csatavesztett Esze Tamás biztató szót küldött kurucai felé: „... nemsokára üzeni fogok utánatok, fiaim...” (201. old.) „A komp nesztelenül úszott ezalatt a túlsó partnak.” (204. old.)

Az eposzi levegőjű regényt átszövi Thúróczy Miklós és Horváth Annus kedves, szerelmi története. Thúróczy Esze Tamás táborában harcol, s mikor a rettenetes öreg érzi a pusztuló véget, Thúróczyt Annuskával, a még egyetlen szabad úton elengedi. „Nekem is van szívem azért hugom, de ezt magamnak sem árulom el” — mondta Esze Tamás.

A regény elemzi a vereség okait is. A felkelés kezdetén a szegénylegények és az urak száználmas helyzetükben szövetkeztek a közös ellenség, a német ellen. Esze Tamás kurucainak óriási csatasikerei megdöbentették, majd megijesztették a magyar urakat. A mezítlásosok is egyre bizalmatlanabbak lettek a köztük levő urak iránt. A feszültség fokozatosan növekedett közöttük. Végül is az urak nyíltan a németek mellé álltak. A magukra hagyott talpasok nem bírnak a roppant túlerővel. Komáromi a kuruc hadakat hatalmas erőnek tünteti fel, ez is eposzi túlzás, valójában rosszul felfegyverzett, mezítlásos, elgyötört sereg volt, amelyet csak az olthatatlan hazaszeretet és a vad indulat heve

forrasztott eggyé. A regény azt tanítja, hogy azért veszett el a csata, mert nem volt meg a nemzeti egység, és mindenki ellen kellett volna lázadni, akinek a vére nem magyar. S Esze Tamás Bécsbe megy, hogy vezért hozzon az új felkeléshez. A regény tanulsága helytálló.

Komárominak cz a regénye jelentős helyet foglal el a két világháború közötti regényirodalom fejlődésében. A két világháború közötti történelmi regények a múltba nyúltak vissza, hogy analóg példákat keressenek a jelen helyzethez, és a múlt példáján keresztül adjanak magyarázatot az 1920-as évek válságos eseményeire. Komárominak ez a regénye is az aktualitás szülötte. A 20-as évek politikai fejtelenségét és reménytelenségét fejezi ki. A regény a múltban a nemzeti egység létrejöttének lehetőségét keresi — a szegénylegényeknek és a nemes uraknak együtt kellene lázadniuk a német ellen —, de a XX. században az uralkodó osztály és a nép nemzeti egysége történelmileg már nem jöhetett létre. A regény tanulsága tehát Esze Tamás korára helytálló, de a regény az aktuális korhoz, a 20-as évekhez szóló tanulsága elfogadhatatlan. A regény optimizmusát, hazaszeretetre buzdító pátoszát, őszintén elfogadhatjuk. Az „Esze Tamás...” nem kritikai realista regény, de figuráit életszerűen eleveníti meg. Sok realiztikus vonás van a regényben. A szegénylegények egyes alakjainak a bemutatása, a csatajelenetek főbb mozzanatai, de legfőképpen a szegénylegények tarthatatlan nyomorának az ábrázolása képviseli a mű realizmusát.

Komáromi a régi nyelvet nem rekonstruálta, nyelvében sok olyan van, ami a diákkor egy bizonyos szakaszának a nyelvéből való. Ebben a kamaszos nyelvben egyszerre van sokatmondó komolyság és átlátszó üresség, hasonló a hangja a többi regényeinek is. A regényben felvonultatott eposzi apparátus a nagyítás, túlzás, más műveiben is megtalálható. A „Pataki diákok” hangja nagyban azonos az „Esze Tamáséval”.

Ez a regény valóban Komáromi leghaladóbb és legművésziabb alkotása, azzá teszi a népi szemlélettel ábrázolt témája, a függetlenségért fegyvert fogó néppel való azonosulása és heroikus optimizmusa.

Komáromi János novellái

Komáromi János diákkori irodalmi sikereit novelláival aratta. Pestre kerülve, majd onnan a tiroli császárvadászok vadregényes, szép otthonába, Tirolba jutva, bőséges lehetőség kínálkozik számára, hogy apró eseményeket megfigyeljen és jogász és katonabarátai körében sok új, érdekes élménnyel gazdagodjon. De nemcsak az új környezet eseményeiből szövögeti novelláit, hanem egy-egy új barátjáról is portrét fest. Novellái élményanyagát legtöbbször a napi élete friss benyomásai-ból meríti, de gyakran veszi témáját saját életének régmúlt korszakai-ból. Ha regényeinek és novelláinak témaskáláját összevetjük, akkor kétségkívül a gazdagabb, árnyaltabb témacsoportokat a novelláiban találunk. Novellái nem csupán a témák bőségében és színességében múlják felül regényeit, hanem a kompozíciójuk is szilárdabb, egységesebb. „Komáromi János társadalomszemlélete és kompozíciós művé-

szete regényei alapján” című fejezetben foglalkoztam azzal, hogy regényeinek a többsége novellafüzérekéből és anekdótacsoportokból épül fel, s legtöbbször a főhős, sokszor maga az író, egy-egy életszakasza fogja össze a szétágazó részeket. A novella műfaji sajátosságai nem adnak lehetőséget Komárominak arra, hogy fantáziája elkalandozzon vagy kedvenc témáinál túl sokat időzzön. Az író azonban nem tud lemondani arról, hogy kedves figuráiról és szívéhez közelálló eseményekről újra és újra ne írogasson, ezért több novellájának azonosak a szereplői és a témái. Példaképpen kiragadhatjuk Vidróczki figuráját, aki szemrebbé-
 nésnélküli nagyotmondásával számos novella témáját adja. „Vidróczki” című novellájában („Vidróczki s még néhány ágrólszakadt” c. kötet) mutatja be részletesen az örök hazudozót. A Felvidék Hány Jánosát így jellemzi: „Vidróczkinak hazudnia kellett, mert a hazudozás volt — hogy úgy fejezzem ki magamat — lényének alkotóeleme. Szüntelenül kóborolt a fantáziája — ő így mondta — „mozog az eszem” (Vidróczki c. novellából.) A „Vidróczki” c. novellában sem változik, a „szimpatikus hazudozó” marad mindig, csak az író kedvenc témáinak valamelyikében lépteti fel. Az „Ondavai szélben” (Szülőföldem szép határa c. kötet) azzal henegeg Vidróczki: „Eccer, amikor Kisvárdán akadt dógom, elcsavartam az odavalósi polgármesterné fejét”. „Szopkó Mihály tanácstalanságban” („Őszi verőfény” c. kötet) c. novellában ezredes őseivel dicsekszik Vidróczki. Ez a novella Vidróczki hazudozásainak a szokásos végét rajzolja meg. Mikor már torkig voltak Vidróczki ezredes őseről szóló meséjével: „Szopkó Mihály felállt, fülénél fogva a pítvarig húzta ki Vidróczkit, s rúgott rajta olyan egyet, hogy puffant bele: Moslék alak! — mondta”. (Szopkó Mihály tanácstalanságban.) Ezután következik Komáromi jellegzetes mondata, amelyet Vidróczki szájába ad azért, hogy jelezze, hogy a munkakerülő lapaj nem veszi szívére az efféle bánásmódot, s legközelebb is megjelenik ugyanott, ahol már egyszer, vagy többször is ki-dobták. Miután Szopkó Mihály kihajította Vidróczkit, kint „Röhögött az ebadta” (Szopkó Mihály tanácstalanságban” c.). Azok a novellák, amelyek az író gyermekkoráról szólnak, hacsak egy mondatban is, mindig felvillantják Vidróczki alakját. Jellegzetes alakjai a novelláinak Vidróczki mellett Csopak Jóska, a fizetését mindig elmulató segédjegyző, Csanak András, a Vidróczki-féle nagyzó cipész, aki így dicsekedett: „Micsoda karakán legény is voltam, az istenfáját! Olyan fácskátoll ágaszkodott a kalapomnál, mint egy nyírfaseprű... a pántlika háromszor érte körül a kalapomat”, („Csanak András Bécsben” c. novella) és Csalma Máté, aki rokonai felnagyított hatalmával kérkedik. Ezeknek a jellegzetes Komáromi novellahősöknek azonos a beszédstílusuk, azonos az életstílusuk, csupán nevükben különböznek, és más-más események kapcsán nagyzóznak, de egyforma szinten és lendülettel. Komáromi maga keltette életre ezeket a figurákat — gyermekkorában látott élő mintákat — azzal a céllal, hogy mindig legyen alkalma rajtuk keresztül emlékezni szülőföldjére. „... Hálás vagyok nekik, mert a német világ idegenjében ők voltak az egyetlen társaságom, s velük mulattattam magam. Esténként benyitottak rám s eldiskurálgattak velem. S ilyenkor megkapott a másodkántor nyomorult pechje, Csalma nem utá-

nozzható nagyvárosa, és el voltam fogódva a jegyzőbojtár siralmas tragi-
komikumán... Ismét máskor egy-két hazátlan talpas surrant be hoz-
zám". [43] (Komáromi: Megjegyzés. „Csanak András Bécsben” c. kötet
előszava.)

Vidróczki és a többiek néhány novella elolvasása után a szórakoz-
tató, kedves figurák, de permanens felbukkanásuk már kissé unalmassá
teszik őket. Ugyanakkor az író túltipizálja az alakjait. Sokkal nagyobb
átéléssel és finomsággal formázza meg a közvetlen környezetének tag-
jait. A novelláiból rövidségük ellenére is plasztikusabb képet kapha-
tunk rokonairól, mint regényeiből. „A tehenke” c. novellájában (Ron-
gyos Gárda c. kötet) így jellemzi apját: „Ma már persze megállapíthatom
az apámról, hogy nem annyira munkája után, mint inkább fantáziájából
éldegélt”. Szopkó Mihály és Vajda György nagybátyjait ábrázolja nagy
szeretettel. Ahogy regényeiből összeállíthatnánk Komáromi részletes
életrajzát, ugyanúgy novelláiból is rendezhetnénk egy olyan sort, ame-
lyik az író kis önéletrajzának felelne meg. A novellákból nem egy rend-
szeres életrajzot állíthatunk össze, hanem az író életének sorsfordulóit
jelölhetnénk meg, sőt egyes életszakaszairól részletesebb képet kapunk,
mint regényeiben. Különösen a pataki évek élnek benne élénken, s több
novellájában emlékezik a pataki diákévekre, vagy írókorabeli pataki
látogatásaira. A „Pataki diákok” c. novellában („Csatangolás minden-
felé” c. kötet) 1920-ban Pesten elmélkedik a szeretett kollégiumról, a
„Húsz év után” c. novellában pedig („Csatangolás mindenfelé” c. kötet)
1930-ban tartott húszéves érettségi találkozót írja le. A felnőtt férfi
visszatekint ifjúkorába, emberek, események, szerelmek élednek újjá
benne.

Van Komárominak néhány olyan novellája, amelyek mondanivaló
és kompozíció szempontjából egyaránt kitűnőnek mondhatók. Ezek a
kuructémájú novellák. A „Talpas-üvöltés”-ben („Rongyos Gárda” c.
kötet) felvillan már Esze Tamás alakja. „Esze Tamás olyan iszonyatos
ember, mint egy fenyőfa, ő parancsol a beregi erdők farkasainak” –
mondja a novellában Jánki Péter, a megöregedett szegénylegény. A la-
bancokkal vívott harc közepette szinte belerobban a dulakodók közé
Esze Tamás. „Az egyik arca tűzben vöröslött, másik arcára még hideg
színt vetett a hajnal!” (Talpas-üvöltés.) Ez a novella az „Esze Tamás...”
regénynek mintegy előpróbálkozása. A „Menekülő kuruc” („Rongyos
Gárda” c. kötet) a legmesteribb kompozíciójú Komáromi-novella. A mű
az író együttérző, harcos kiállását tanúsítja a szegénylegények mellett.
A novella a harcokban és szenvedésben megfáradt rozsdás vitéz utolsó
fellobbanását mutatja be a régi vitézség jogán. A mű a Rákóczi sza-
badságharc elbukásába és a bujdosás gyötrelmeibe belenyugodni nem
tudó marcona vitéz hattyúdala. Az expozícióban megismerkedünk a fő-
hőssel, Rozgonyi Andrással, aki Rodostóból érkezett. 1749-et írnak
ekkor. Rozgonyi találkozik a piactéren Pórtelki András, a híres kuruc
fiával, és együtt látogatják meg Kőszeghy Zsuzsannát, Mikes egykori
szerelmét. Komáromi egy lírai kitérés keretében ezeket a szavakat
adja az ifjú Pórtelki szájába. A fiú mindig szomorú lett „... mikor
egy-egy ilyen széltől hajtott, kutyától üldözött szegénylegénnyel so-

dorta össze a véletlen". A novella tetőpontja a kocsmában lezajló esemény. Rozgonyi a fiatal Pórtelkivel a látogatás után a kocsmába ment, ahol az öreg vitéz talán utoljára tölti ki bosszúját a kocsmában levő németen. Még egyszer fellobban benne a kuruc vér, s a kurucvilág késői életbenmaradt veteránja odadobja buzogányát az őt sértegető némethez. A novella megoldása a kurucvilág fájdalmas, katasztrófális végét ábrázolja, mintegy zárójelenettel inscenálja a kuruckor végét. Rozgonyi András tette után elmenekül a havas, szeles éjszakába, a semmibe, a reménytelenségbe. Alakja egyre távolodik, mint a kuruckor emléke, és eltörpül a fehér végtelenben. A novella szerkezete szilárd és céltudatos. Mindig a mondanivaló kidomborítását segíti elő.

Komáromi novelláinak szerkesztésmódjába is beletekinthetünk, ha végiglapozzuk azokat a noteszokat, jegyzeteket, amelyek Komáromi sajátkezű feljegyzéseivel vannak tele.

Ezeket a feljegyzéseket Komáromi Jánosné 1960 nyarán adta át a sárospataki Nagykönyvtár, illetve Múzeum számára. Egyik kisméretű noteszban „Csanak András” c. novella törtmondatos tervezete van. „Egy elszánt legényke” c. novellának is csak a körvonalai találhatók a füzetben. Így — pár sorban odavetve találunk műhelytitkokat a többi novelláiról is. Elmélyültebb kutatás után arra a következtetésre juthatunk, hogy Komáromi, ha valamilyen témát kapott, meglátott, vagy kigondolt, azt gyorsan — sokszor gyorsírással — a noteszébe jegyezte, esetleg rövid vázlatot készített és később, amikor ideje és kedve volt hozzá, a noteszben feljegyzett adatok alapján kidolgozta a novellát.

Komáromi novelláinak a hősei éppúgy fejlődésképtelenek, mint regényeie. Csakhogy a rövid történetek kapcsán a színesen megrajzolt hősök nem válnak unalmassá, egyhangúvá.

Regényeinek több jellegzetes figurája is feltűnik a novelláiban. A már említett állandó figurák mellett nagy kedvvel rajzolgatta Drabant Péter, a könnyelmű diák, Koczák János, a zehernyei másodkántor és Zács Felicián segédjegyző alakját. Ahogy a regényeiben megtalálhatjuk a kedvenc Komáromi-anekdotákat, ugyanúgy megtalálhatjuk azokat a novellákban is. Komáromi diákorában Sárospatakon sok érdekes adomát hallott, amelyeket az iskola idősebb diákjai széltében-hosszában terjesztettek. Az adomák legtöbbször a kollégium egykori diákjairól szóltak. Ezeket az adomákat Komáromi egy-egy hősenek szájába adja, s azok úgy mesélik, mintha velük történt volna az eset. A legismertebb a „derelye” adoma. A „Régi emlék” c. novellában („Szülőföldem szép határa” c. kötet) Vircsik, a betyár elmeséli, hogy mindig az újhelyi bazárustól kér „tizért derelyét”. A „Tehenke” c. novellában (Rongyos Gárda c. kötet) pedig a tavarnai bíró adomázik, hogy a boltostól, aki azt mondta, nála mindent lehet kapni, kért „tizért derelyét”. Ezek az adomák néha kedvesek, ötletesek, de gyakran feleslegesek, megszakítják a novella történetfonalát.

Komáromi nagyon sok novellát írt. A kisterjedelmű elbeszélő prózája a mikszáthi anekdotázó ágból származik. Az élőszóhoz hasonló a stílusa. A mikszáthi hang keveredik a jellegzetes mélabús komáromis hanggal. Ez a mélabú az észak-keleti szegénység sajátja, amelyet Ko-

máromi öregkorára is megőriz. A novellák nyelve zamatos, gördülékeny. Mondatai egyszerűek, könnyen érthetők. Komáromi novellái kedves, hangulatos alkotások, mondanivaló és kompozíció szempontjából sokszor értékesebbek, művészebbek, mint regényeinek többsége.

Befejezés

Komáromi János a két világháború közötti korszak írója. Szegény, földhözragadt, nyomort és ínséget lehelő paraszteszaládból származott, és országoshírű író, lapszerkesztő lett. A gyermekkori nyomor mély nyomot hagyott benne, de hírneve növekedésével már szégyelli egyszerű származását. Szerkesztő úr lett. Továbbra is tépelődik a Vihorlát alján megbúvó szegénység mérhetetlen nyomoráról; de írásaiban csak a fájdalmas panasz, a nyöszörgő tehetetlenség, a szívbemarkoló szomorúság kap hangot, de tenni keveset tesz. A mezítlábas parasztgyerekhez lehajol atyai gyöngédséggel, lágy, simogató szavakkal becézi őket, de főképp Komáromi belső vívódásává, önvádaskodó énharcává válik a végső segítség hirdetése. Komáromi idősebb korában is visszafigyelmez az Ondava lapályára, de valami hazavágyó bús otthonkeresés a végső kicsengetés. Egy elég erős nacionalista érzés is emészti Komáromi Jánost, amely gátolja a világos, haladó világnézet kialakításában. Komáromi óvakodott a legcsekélyebb társadalombíráló megnyilatkozástól is, s nem látta és nem is érezte, hogy a nagy sorskérdések csak egy társadalmi megújhódással oldhatók meg igazságosan. Nem látta, hogy a megújhódás csak egy népi társadalom hajnalán áraszthatja szét az igazság és optimizmus levegőjét, és hogy a munkában megfáradt nép csak a forradalom bíborában láthatja meg az új élet értelmét felvillantó eszméket.

Komáromi János alkotásai nem kritikai realisták. Regényének kompozíciói — néhányat kivéve — nem szilárdak. Alakjait úgy alkotta meg, hogy velük kapcsolatban az olvasót nem érheti meglepetés. A megformált jellemek az egész mű folyamán változatlanok maradnak. A regény hősei között nem nagyon találni olyant, amelyeket valamilyen haladó eszme vezetne.

A fiatalkori regényeiben ábrázolta a teménytelen paraszti nyomorúságot, de adós maradt az éles következtetéssel és visszariadt a szegény nép harcos szószólójának szerepétől.

Komáromi társadalomábrázolása csak féloldalas. Ábrázolja szülőföldje szegénységét, de a másik oldalt: a földesurak, bankárok, jellemtelen dzsentrik és egyéb úri senkik, a nép munkájából élőködő és dorbézó hadat nem mutatja be regényeiben, s nem mond kemény bírálatot róluk. S mivel csak az egyik oldalt ábrázolta, nem tud a két oldal szembeállításából igazságos, forradalmi következtetést levonni. Komáromi az igazságos bírálat mellőzésével megalkuvóvá vált.

Felmerül a kérdés, miért választottam Komáromi János munkásságát dolgozatom témájaként, mikor annyi elmarasztaló megállapítást tettem róla. Először azért, mert a felszabadulás óta nem jelent meg marxista szellemű munka Komáromi Jánosról, aki pedig sokat vitatott író

volt a 30-as években. Másodszor a két világháború közötti irodalmi korszakot elég sok problémát vetett fel, s ezeknek a kérdéseknek a megoldásához úgy juthatunk közelebb, ha az említett korszakot minden egyes írójával behatóan foglalkozunk. Harmadszor pedig Komáromi János alkotásai — a hibái ellenére is — sok értékes mondanivalóval gazdagíthatják az olvasókat.

A kuructárgyú regényei a rendületlen hazaszeretetre tanítanak. A férfi és a nő viszonyát és a boldogságuk lehetséges útját kutató regényeiben a kölcsönös szeretet és megértés gondolatát adja tanácsul.

S napjainkban is értékes és becses tanulságként jegyezhetjük fel, amit a világháborúról szóló műveiből kiolvashatunk, hogy a háború, az esztelen véröntés nyomort, pusztulást, szenvedést hoz, s az emberek rangos, alkotó munkát csak békében folytathatnak.

J E G Y Z E T E K :

- [1] Berényi László: Komáromi János az író.
- [2] Komáromi János: Emlékeim (Valamit magamról. 174. old).
- [3] Pados Pál: Komáromi János 6. lap.
- [4] Pados Pál: Komáromi János 6. lap.
- [5] Komáromi János: Emlékeim 180. oldal.
- [6] Komáromi János: Emlékeim 187. oldl.
- [7] Komáromi János: Emlékeim 198. oldal.
- [8] Komáromi János: Kézírtos naplójából, amely jelenleg felesége birtokában van. (A továbbiakban egyszerűen csak Naplója.)
- [9] Komáromi János: Naplója.
- [10] Komáromi János: Emlékeim 280. oldal.
- [11] Pados Pál: Komáromi János 9. oldal.
- [12] Komáromi János: Emlékeim 210. oldal.
- [13] Komáromi János: Emlékeim 212. oldal.
- [14] Karácsony Sándor: Komáromi János 5. oldal.
- [15] Komáromi János: Naplója.
- [16] Pados Pál: Komáromi János 11. oldal.
- [17] Komáromi János: Naplója.
- [18] Komáromi János: Naplója.
- [19] Pados Pál: Komáromi János 14. oldal.
- [20] Marék Antal: Magyar Album 6. kötet, 1942. évf. 92—94. oldal.
- [21] Pados Pál: Komáromi János 14. oldal.
- [22] Császár Károly: Pásztortűz c. folyóirat, 1937. évf. 360. oldal.
- [23] Koszorú c. folyóirat, 1938. évf. V. kötet, 59. oldal.
- [24] Márai Sándor: Felvidéki író (Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam, 60. kötet, 254—257. oldal.
- [25] Márai Sándor: Felvidéki író (Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam, 60. kötet, 254—257. oldal.
- [26] Pados Pál: Komáromi János 16. oldal.
- [27] Komáromi János: Harangoz a múlt c. regénye 43. oldal.
- [28] Komáromi János: Harangoz a múlt c. regénye 92. oldal.
- [29] Komáromi János: Harangoz a múlt c. regénye 183. oldal.
- [30] Karácsony Sándor: Protestáns Szemle 1930. 118. oldal.
- [31] Karácsony Sándor: Komáromi János 6. oldal.
- [32] Pados Pál: Komáromi János 18. oldal.
- [33] Berényi László: Komáromi János az író.
(Emlékkönyv Komáromi János 25. éves írói jubileumára, 18. oldal.)
- [34] Karácsony Sándor: Protestáns Szemle 1932. 64. oldal.
- [35] Pethő Sándor: Magyarság, 1934. évf. 251. sz.

- [36] Komáromi János: Az idegen lány c. regénye 178. oldal.
- [37] Komáromi János: Mit búsulsz, kenyeres c. regénye.
- [38] Komáromi János: Kiről mintáztam regényalakjaimat?
25. éves jubileumi Gyűjteményes kiadás.
- [39] Komáromi János: Reménytelen szerelem c. regénye 14. oldal.
- [40] Márai Sándor: A felvidéki író
(Kisfaludy Társaság Évtapjai. Új folyam, 60. kötet, 254—257. oldal.)
- [41] Pados Pál: Komáromi János 24. oldal.
- [42] Esze Tamás, a mezítlásosok ezredesc, mint Komáromi leghaladóbb és legművészibb alkotása c. fejezet minden idézete a fent említett regényből származik.
- [43] Komáromi János: Csanak András Bécsben c. kötet előszava.
Megjegyzés.